

EMLÉKEZÉSEK ÉS OKMÁNYOK TITÓRÓL AKCIÓK ZOMBORBAN ÉS KÖRNYÉKEN

Tito elvtárs 85. születésnapja és pártvezetői munkásságának negyvenéves jubileuma rendkívüli alkalom arra, hogy tisztelettel szóljunk a történelmi alakról, aki életében legendás hírvé vált.

Az emberiség, kiváltképpen Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei legsúlyosabb megpróbáltatásának óráiban csak ő volt képes arra, hogy a leigázott Európában felismerje az objektív történelmi körülményeket, s hogy azokat áthidalja szubjektív jó tulajdonságaival, sikrasszállásával és forradalmi megoldásokkal. Tito a társadalmi viszonyokat megváltoztató történelmi alakká vált, amikor 1941 nyarán felkelésre hívta fel a népet a JKP Központi Bizottságát és Jugoszlávia Népfelszabadító Hadseregét vezette.

A népfelszabadító háború zombori, valamint környékbeli résztvevőinek és dolgozóinak alkalma nyílt figyelemmel kísérni Tito történelmi szerepét már a megszállás alatt és a fasizmus ellen, a szabadságért folytatott harc idején. Erről szól ez az írás, mellyel Zombor vidékének dolgozói csatlakoznak Tito kettős jubileumának ünnepeéhez.

A JKP zombori körzeti bizottságának nyomdájából 1942 januárjában kikerült egy röpirat. Külön jelentősége, hogy egy olyan adatot közöl, melyről nem történt említés az Északnyugat-Bácskában és Baranyában korábban kiadott publikációkban. Kamenko Gagrčín titkár a röpiratban összefoglalta az európai frontokon uralkodó politikai és hadi helyzetet, s eközben megemlíti: „Tito, a Jugoszláv Kommunista Párt főtítkára és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg főparancsnoka: „Addig Titóról csak a Szabad Jugoszlávia Rádióból lehetett tudomást szerezni. Ez a rádió 1941 novemberében kezdte műsorát sugározni Moszkvából.

A röpirat tartalma azt bizonyítja, hogy a zombori pártmunkások jól tájékozódtak a forradalmi eseményekről, s hogy a nagy távolság ellenére, amely Titótól és a JKP Központi Bizottságától elválasztotta őket, nem tévelyegtek, ismerték a párt által megjelölt politikai irányvonalat. Azon túlmenően, amit a jugoszláv népi forradalomról tudtak, a Titóról szóló adatok ékesen bizonyították történelmi jelentőségét, s erőt és ihletet adtak a JKP és a JKISZ tagjainak és a népfelszabadító harc többi zombori résztvevőjének, hogy súlyos helyzetekben is kitartásnak nemes erőfeszítéseikben.

Amikor Kamenko Gagrčín megjelentette a röpiratot, folyamatban volt Bácska e része és Baranya harcosainak és antifasisztáinak sorrendben negyedik letartóztatása. Abban az időben Zomborban 200 elvtársnő és elvtárs ellen folyt vizsgálat, vallatták és kínozták őket a volt katonakórház épületében. A párt azonban ilyen súlyos megpróbáltatások közepette is megtalálta a módját, hogyan adjon életjelt magáról írott szóval. A szabadságharc bácskai—baranyai feltételei közepette ez a forradalmi politikai harc egyik jelentősebb sikerei közé tartozott, s a súlyos, illegális körülmények között is több mint három évig folyt e tevékenység, egészen a felszabadulásig.

A JKP zombori körzeti bizottsága Tito nevének említésekor nem első ízben jelent meg kiadvánnyal a nyilvánosság előtt. Kamenko Gagrčín a jogtudományok távhallgatója azzal volt megbízva, hogy a háborús fel-

tételek közepette gondoskodjon a pártnyomda működéséről, hogy helyben is reagálni lehessen és ne kelljen Újvidékről és Belgrádból várni a kiadványokra, melyeket a JKP Tartományi Bizottsága és a JKP Központi Bizottsága adott ki. Az első nyomtatott pártanyag Zomborban már 1941 májusában megjelent.¹ Foglalkozott a Jugoszláv Királyság összeomlása után létre jött feltételekkel és a német fasiszmussal, melynek hadserege megszállta Európa legnagyobb részét. Hírt közölt a Vörös Hadsereg Moszkvában megtartott május elsejei díszfelvonulásáról, s hogy ez alkalomból beszédet mondott Timosenko marsall. Kamenko Gagrcin, amikor ezt a szöveget a JKISZ-tagoknak olvasta, nem is sejtette, hogy éppen tőle függ a JKP különleges tevékenysége, melynek útján a dolgozók nemcsak tájékozódnak arról, mi történik a megszállt Jugoszláviában és a nagyvilágban, hanem politikai hatást is fognak gyakorolni és fasisztaellenes hangulatot is fognak kelteni, ami rendkívül fontos a népfelkelés terjedésének és sikeres megszervezésének szempontjából. Milyen nagy jelentőségű volt az ilyen jellegű párttevékenység, azt három évvel később lehetett igazán felmérni, amikor a felszabadulás idején a polgárok a szó szoros értelmében özönlöttek a partizánok soraiba. E hangulat és a jelentkezők nagy száma ékesen bizonyítja Marx tézisének helytállóságát, mely szerint „az elmélet anyagi erővé válik, amint úrrá lesz a tömegek felett”.

A JKP zombori körzeti bizottságának nyomdája 1941 júliusában kezdett működni. Az Ivanka és Branko Odobašić Marko Kraljević utcai házában berendezett partizánbázisban volt elhelyezve egészen 1942 novemberéig, amikor elesett megalapítója és számos pártkiadvány szerzője, Kamenko Gagrcin. Bekerítették Budimka és Vera Stefanović házában, a Gundulić utca 7. szám alatti bázisban, s amikor belátta, hogy nem hatolhat át az ellenséges gyűrűn, főbe lőtte magát, miután megsebesített egy rendőrt. Ennek az edzett harcosnak az emlékét őrzi számos röpirat, kiáltvány és más jellegű kiadvány, amelyek nyomtatásáról a párt gondoskodott.

A JKP KB felkelésre és szabadságharcra felszólító, 1941. június 22-i és július 4-i kiáltványait Zomborban megsokszorosították. Nem maradt fenn egyetlen zombori példány sem, azonban nagyon jól emlékszik tartalmukra Ivanka Odobašić, aki nemcsak rejtegette az illegális pártmunkásokat, hanem gépirónójuk is volt és a sokszorosító gépen is dolgozott. Testvérel, Branko Odobašićtal 500 lapot tartalmazó, 30 csomag papírt használt fel a propaganda jellegű politikai anyag nyomtatására! Ennek alapján világosabb képet kaphattunk a propagandaanyag mennyiségéről. Az Odobašić testvérek elmondották, hogy gyakran egész éjszaka dolgoztak, sokszorosították a röpiratokat.

A háború után sok olyan dokumentum előkerült, amely ebben a pártnyomdában készült. Az alábbiakban megjelenésük időrendjében soroljuk fel őket:

1. Röpirat Vujadin Sekulić-Bane kivégzése, valamint több zombori harcosnak a szegedi Csillagbörtönbe való elhurcolása alkalmából. (1941 szeptemberében nyomtatták.)
2. A Moszkvában tartott összsláv találkozó kiáltványa. (1941. szeptember.)
3. A munkásosztály pártja, az osztályharc stratégiája és taktikája. (1941 novemberében Szivácon nyomtatták.)
4. Az 1905-ös orosz forradalom kudarcának okai. (1941 decemberében Szivácon nyomtatták.)

1. 1941 júniusában Kucsera Ferenc és Szentgyörgyi István lefordították magyar nyelvre a JKP egyik röpiratát, de 36 év távlatából ma már nehéz megállapítani, melyiket. Közismert azonban, hogy volt magyar nyelvű röpirat is: 1941 decemberében a pécsi köztudló a letartóztatott baranyai harcosok ellen vádat emelve idézi a JKP KB Kiáltványát, amely 1941. június 22-én jelent meg, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót. A kiáltványt magyar nyelven is kinyomtatták. Ismeretes, hogy a zombori Kis Ernő a baranyai pártmunkásoknak 150 magyar nyelvű példányt küldött, s nincs kizárva, hogy a Zomborban lefordított és nyomtatott anyagról van szó. Bácska megszálló parancsnoka, Novákovic Béla tábornok az újvidéki Reggeli Újságban közzétette, hogy tilos a JKP KB 1941. június 22-i kiáltványának terjesztése.

5. A JKISZ Tartományi Bizottságának kiáltványa. (1941 december végén.)

6. A JKP bácskai és baranyai körzeti bizottságának kiáltványa. (1942. január 1.)

7. A JKP TB körlevele. (1942. február 1.)

8. A JKP Vajdasági TB kiáltványa. (1942. április 15.)

9. A JKP nyugat-bácskai és baranyai körzeti bizottságának kiáltványa. (1942. április vagy május eleje.)

10. A JKP zombori helyi bizottságának kiáltványa. (1942. november 1.)

11. Sztálin beszámolója, amelyet 1942. november 6-án terjesztett be Moszkvában az októberi forradalom évfordulójának ünnepségén. (1942 november.)

12. A JKP zombori helyi bizottságának háborús-politikai közlönye, a Vesnik. (1942. november 10.)

A fentiek Zomborban nyomtatott pártdokumentumok. Ivanka és Branko Odošašić szerint Kamenko Gagrčín elesteig legalább húszféle röpiratot és kiáltványt nyomtattak. A közölt lista szerint 12 maradt fenn belőlük.²

Minden dokumentum a népfelszabadító harcról szól, abban az esetben is, ha a témája helyi jellegű, s akkor is, ha jugoszláv vagy európai vonatkozású adatokat dolgoz fel. Lehetetlen ezúttal bemutatni minden megőrzött dokumentumot, azonban érdemes 35—36 év távlatából kiemelni legalább egyes részeit. Némelyik nagyon hosszú, 2—3, sőt 8 gépelt oldal tesz ki, ami megírása és nyomtatása idején rendkívül nehéz feladat elé állította elkészítőit, annál is inkább, mert feszült légkörben, illegális feltételek között nyomtatták.

Az 1941 szeptemberében nyomtatott röpiratban, amely Vujadin Sekulić-Bane 1941. augusztus 14-i kivégzése kapcsán jelent meg, ez olvasható: „Fiatal elvtársak és elvtársnők! A vérengző fasiszta fenevadak bitófával és puskatussal akarják elfojtani az olthatatlan szabadságszomjat és a gondtalan fiatal években folyó munka iránti vágyat. Puskatussal és bitófával akarják megőrizni fosztogató és vérengző rendszerüket. Ez azonban nem sikerül nekik! Nem fog sikerülni azért, mert te — ifjúság — tudatában vagy kötelességednek. Európa minden országában élő elvtársaidal együtt elfoglalod helyed az első hadirendekben Jugoszlávia Kommunista Ifjúsági Szövetségének soraiba tömörülve, a zászló alatt, amely Jugoszlávia hős kommunista pártja hordoz.” A röpirat az alábbi jelszavakkal fejeződik be: „Halál az elnyomókra! Halál az árulókra és a kémekre! Dicsőség a hősi halált halt Bane elvtársnak! Éljenek a népi harcosok — a partizánok!”

Ez az utóbbi jelszó azt bizonyítja, hogy Zomborban már akkor, 1941 szeptemberében hallottunk a partizánokról. A többi felkelő vidékeken ez nem volt ismeretlen fogalom, azonban a megszállás alatt levő Bácskában és Baranyában az említésük sokkal többet jelentett egyszerű jelszónál. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy e két vidék el volt szigetelve Jugoszlávia többi részétől. A partizánokról a hírekből, valamint a népi forradalom pusztá tényéből szereztek tudomást. A forradalom a bácskai és baranyai feltételek között ugyanolyan vagy hasonló, de a körülményektől függően különböző is a Jugoszlávia más vidékein végbemenőktől.

Ezek egyike például azon három Duna menti bácskai járás lakosságának összetétele, melyek területén a JKP zombori körzeti bizottsága tevékenykedett. Az 1931-es összeírás szerint azokban 79 308 német, 34 181 szerb, 31 434 magyar, 15 700 horvát, 1000 szlovák és 1680 más nemzetiségű lakos élt. Ez utóbbiak között a legtöbb zsidó, cigány és orosz fehérgárdista volt. A vegyes nemzetiségi összetétel igen nagy kihatással volt a harci tevékenységre, különösképpen, ha tudjuk, hogy a Bácskában élő németek 92 százaléka a Kulturbund tagja volt. A németek ezzel adták

2. Mind a 12 anyag teljes egészében megjelent a *Zombor és környéke népfelszabadító harcának krónikája 1941—1945* című, szerbhorvát nyelvű kiadványban (Prosveta, Zombor, 1969).

tanújelét annak, hogy maradéktalanul támogatják a nemzetiszocializmust, a német fasizmust és Hitlert. A megszállás idején a bácskai németek összesen 250 000 főt számláltak, s az SS és egyéb német egységekbe összesen 47 000 személyt toboroztak, vagyis 7 zászlóaljjal gyarapították a német haderő állományát.

A Jugoszláv Királyság összeomlása megrázkódtatást idézett elő magyarok, horvátok, németek és zsidók politikai és nemzeti érületében. A szerbek, horvátok és a zsidók saját sorsukkal voltak elfoglalva, míg a magyarok egyrészt örvendtek Jugoszlávia összeomlásának, ami felett valóban nem volt okuk sajnálkozásra, másrészt pedig fenntartással fogadták azokat az intézkedéseket, amelyek a magyar honvédek bevonulását követték. A fasizálódott magyar burzsoázia ok nélkül büntényeket követett el, Bácskában és baranyában. A zombori körzetben például 1941 áprilisában és májusában ok nélkül megölték 199 szerb, horvát, magyar és zsidó nemzetiségű személyt, továbbá több ezer személyt letartóztattak a megszállás első napjaiban.³ 1941 derekán a barcsáni és a sárvári gyűjtőtáborokba internáltak csaknem 1500 rastinaci és sáripusztai lakost, s ugyanilyen sorsra jutott a baranyai Novo Nevesinje, Uglješa és Svajcarnica helység sok lakója.

A Jugoszláv Kommunista Pártnak köszönhető, hogy a magyarság tömegeiben is politikai téren polarizálódás ment végbe, egyrészt a helybeli magyar lakosság, másrészt a Magyarországról áthelyezett tisztviselők, katonatisztek, rendőrök és csendőrök között. Ez utóbbiakat a bácskai és baranyai magyarok gúnyosan „ejtőernyősöknek” hívták, azok pedig a helybeliektől provokatív módon azt kérdezték:

— Mi az, talán ti is Titót várjátok?

A JKP zombori és környékbeli tagjai között sok magyar volt, ami hatást gyakorolt honfitársaik hangulatára és hazafias hovatartozására. A JKP és a népfelzabardító mozgalom tagja volt sok magyar 1941-től. Erről a vidékről és szélesebb területről is a magyarok ezrei özönlöttek a partizánegységekbe, s azok soraiba több száz magyar állampolgár is belépett, ily módon harcolva hazájának felszabadításáért.

A másik zombori dokumentum a Moszkvában 1941-ben megtartott összsláv találkozó kiáltványa. A nemzetközi jelentőségű nagy politikai manifesztációról kiadott kiáltvány egyedülálló dokumentum Jugoszláviában. Az akkor Moszkvában tartózkodó jugoszlávok közül a kiáltványt aláírta Đuro Salaj, Ivan Regent, Radule Sti..., (a dokumentumon olvashatatlan ez a rész) és Dimitrij Vlahov. Aláírói felhívással fordultak a oroszokhoz, ukránokhoz, fehéroroszkhoz, csehekhez, lengyelekhez, a kárpát-ukrajnaiakhoz, szerbekhez, horvátokhoz, szlovénekhez, macedónokhoz, bolgárokhoz és crnagoraiakhoz, hogy kíméletlen harcot folytassanak a német és az olasz fasizmus ellen, kiemelve, hogy „velünk van a Szovjetunió és annak Vörös Hadserege”.

A két következő zombori dokumentumot a JKP és rokonszenvezői eszmei-politikai képzésére szánták.

A JKISZ Tartományi Bizottsága kiáltványának kinyomtatása annak köszönhető, hogy Kamenko Gagrčin tagja volt a népi forradalom e vezetőségének is. A hosszabb tartalmú dokumentum a megszállt Bácska fiataljaihoz szól. *A Bácska minden nemzetének fiatal nemzedéke* című bekezdésben szó szerint ez állt: „Immár kilenc hónapja uralkodnak Bácskában a nagy magyar urak, grófok és bárók, azonban nem jött el a beígért jólét még a magyarok számára sem, még kevésbé a többiek számára... Számodra, magyar ifjúság, ez a felismerés még súlyosabb, mert a terror és az éhség téged is sújt. A régi Jugoszlávia idején a magyar urak jólétet ígértek nektek, ha Bácska visszajut Magyarország kötelékébe. Ma Bácska Magyarországhoz »tartozik«, de hol a jólét? Nincs és nem is lesz! Nem lesz, mert Magyarország és az ötödik hadoszlopos jugoszláv

3. Dr. Deák Leo, aki a háború idején Bács-Bodrog vármegye és a közigazgatás első számú embere volt, kijelentette, hogy az 1941 áprilisában Zomborban folyt „harckok” alkalmával a honvédek egyetlen megölt személynél sem találtak fegyvert, amelyből rájuk lőhetett volna valaki.

urak csak a maguk gazdagodásával törődnek és kiéheztetik Bácskát. A várt jólét helyett, magyar ifjúság, harcot kell hirdetned a jólétért: a te jóléted a két kezed gyümölcse legyen! Nem nézheted ölbe tett kézzel a fosztogatást és a bűntetteket, amelyeket a megszálló magyar urak elkövetnek, véres ábrázatukat nemzeted neve mögé rejtve.”

Jóllehet a Jugoszláv Kommunista Párt a népfelkelést megszervezve nem hangsúlyozta ki a szabadságharc osztályjellegét, a történelem idővel napirendre tűzte ezt a kérdést is. A Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség Tartományi Bizottságának fent idézett kiáltványa ezt leplezetlenül hangsúlyozza. Ez érthető és indokolt volt, tekintettel arra, hogy a csetnikek, usztrasák, Nedić és Ljotić hívei, a domobranok, a ballisták, a horthysták és mások együttműködtek a megszálló katonai és politikai hatóságokkal, a kapitalizmus és a burzsoázia osztályhelyzetét védve áru-lóvá váltak. A párt alapvető álláspontja az volt, hogy maga köré kell gyűjtenie minden antifasiszta érzelmű személyt. Kamenko Gagrčin éppen ezért ezt a dokumentumot a következőkkel fejezte be:

„Szerbek, magyarok, németek, bunyevácok, szlovákok, ruszinok és sokacok — munkások, parasztok, értelmiségiek — katolikusok, pravoszlávok, demokraták, szocialisták és kommunisták, Jugoszlávia Kommunista Ifjúsági Szövetsége felhívást intéz hozzátok, hogy lépjeteek egyenrangú együttműködésre népeink felszabadításáért! A JKISZ szavatolja nemzeti politikai és eszmei hovatartozásokotok szabadságát.” A szöveg végén nyolc háborús jelszó következik, a többi között: „Halál a fasiszmusra — szabadság a népnek! Halál a megszállókra és szolgálókra! Eljen a hős Vörös Hadsereg győzelme! Eljen Vajdaság ifjúságának harci egysége! Eljen Jugoszlávia hős kommunista pártja!”

E mű terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden dokumentummal részletesebben foglalkozhassunk. Mindegyikben van valami új, mozgósító, forradalmi. Az elemzések kétségkívül azt bizonyítják, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt nem vetette magát valamilyen fejletlen felkelésbe, hanem éppen ellenkezőleg, a párt eszmeileg-politikailag napról napra egyre jobban izmosodott a felkelő tömegben. Ez elsősorban a népi forradalom reális koncepciójának köszönhető, másodsorban pedig annak, hogy a kommunisták tettekkel bizonyítva, hősiesen harcolva szereztek tekintélyt és elnyerték a többi harcos bizalmát, tekintet nélkül azok nemzetiségi hovatartozására, foglalkozására és vallására. Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi érdekeinek megfelelően tevékenykedve, négy évig küzdve a hazai és az idegen burzsoázia ellen, a pártnak egyúttal forradalmi módon kellett megoldást találnia a szabadságharc osztályjellegű kibontakozására is. A fasiszmus elleni harc folyamán átszőtték egymást a nemzeti felszabadító és az osztályjelleg, ami megnehezítette ugyan a JKP helyzetét, de nem jelentett áthidalhatatlan problémát.

Zomborban 1942. február 1-én megjelent a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságának körlevele, melyet Ujvidéken fogalmazott meg Svetozár Marković-Toza szervező titkár és Đorđe Zličić, valamint Danilo Grujić. Ismertette a tagsággal, hogy mire kell fordítani a legnagyobb figyelmet:

a) Fő erősségünk a munkásosztály és a földmunkások.

b) Mellettük fő támaszunk az ifjúság, amely áldozatkészen megtesz mindent a dolgozók haladó és boldog jövőjének kiharcolásáért és biztosításáért.

v) Erősségünk minden más dolgozó, akit közvetlen vagy közvetve kizsákmányol a burzsoázia és annak bérencei és

g) végül is erősségünket képezi a dolgozó értelmiség, amely torkig van a reakciós és népellenes burzsoázia kiszolgálásával és amelyik öszintén óhajtja, hogy a tudomány és a kultúra szabadon fejlődjön a nép jólétének szolgálatában.

A több hónapos szabadságharc és a gyakorlat éppen azokat a vezető forradalmi erőket helyezte előtérbe, amelyek a nagy és általános folyamatok részét képezték, s amelyek abból az elképzelésből indultak ki, hogy az ország felszabadításakor néphatalmat kell létrehozni. Ennek sem-

mi köze sem lesz a régi, háború előtti rendszerhez, amely a megszállás alatt kompromittálta magát a nemzeti és osztályellenséggel együttműködve.

A JKP Tartományi Bizottságának körlevele számos feladatot tűzött a tagság elé, a kimondottan politikai-szervezési természetűektől kezdve a népi forradalom irányvonalának megjelölésén keresztül egészen addig, hogy mi a teendő a felszabadulás pillanatában, s hogy mit kell tenni a társadalom további szocializálódása érdekében. Utasítást adott arra is, hogy el kell készíteni azok listáját, akik 30 holdnál több földdel rendelkeznek, mennyi ebből a községi, egyházi, a bankárké, gyárosoké, kereskedőké, továbbá hogy a helységben hány föld nélküli család van és mennyi rendelkezik elégtelen földterülettel stb.

A *Mi erőink* című szakaszban utasítást ad a népi forradalom fegyveres formájának vezetésére: „A partizánosztagoknak elsősorban saját felfegyverzésükről kell gondoskodniuk”, továbbá azzal a kérdéssel is foglalkozik, milyen kilátások vannak új tizedek megalakítására.

A JKP TB számít a hatalomátvételre, s ezzel kapcsolatban a körlevelben utasítást ad, mi mindent kell tenni a szakemberek alkalmazása terén: „Szükségünk lesz különböző szakemberekre a gazdaság és a közigazgatás minden ágazatában”, például orvosokra, gyógyszerészekre, sofőrökre, postai és vasúti alkalmazottakra, villanyszerelőkre, gépészekre, munkásokra, technikusokra, mérnökökre, hajósokra, pénzügyi szakértőkre, kereskedelmi és gyáripari alkalmazottakra, a szövetkezetek megszervezésére alkalmas dolgozókra stb. Utasítást ad, hogy „a velünk rokonszenvezőkkel azonnal tárgyalni kell és képesítésüknek megfelelő konkrét munkát kell rájuk bízni. Ez semmi esetre sem jelenti azt, hogy ezeket az embereket nem vonjuk be a partizánszakaszokba is... össze kell állítani a szakkáderek listáját és fel kell tüntetni számukat”.

Különféle forrásokból sikerült értesüléseket szerezni a Jugoszlávia-szerte folyó harcokról, ami nemcsak a tájékozottság, hanem az emberek politikai állásfoglalásának kialakulása szempontjából is hasznos volt. Hallgatottak voltak a Szabad Jugoszlávia Rádió Londonból, Moszkvából és más szövetséges államokból sugárzott műsorai, s ennek tudatában a megszálló hatóságok 1942 kezdetén Zomborban (és egész Bácskában is) a lakosság nagy részétől elkobozták a rádiókészüléket. Ilyen körülmények közepette hogyan lehetett a propagandaanyagokhoz szükséges adatokhoz jutni? 1941 tavaszán a híreket figyelemmel kísérte és feljegyezte Nikola Cvrkušić és Đura Maširević egyetemi hallgató, majd ezzel később Speidl Vilmos mérnök és felesége, Mancsi foglalkoztak. A házastársak a népi forradalom rendkívül aktív tagjai voltak és egyebek között feladatuk volt a rádióműsorok hallgatása. Ennek a tevékenységnek véget vetettek az 1942 novemberében történt letartóztatások.

1942. november 10-én a zombori pártnyomdából kikerült a JKP helyi bizottsága *Vesnik* című katonai-politikai közlönye, amelyet ugyancsak Kamenko Gagrčín rendezett sajtó alá. Ez a dokumentum a legapróbb részletekig bemutatja a népfelszabadító harc erősdését. A *Partizánháború Jugoszláviában* című bekezdésben közli: „Kudarcba fulladt az olasz megszállók, Draža Mihajlović csetnikeinek és Pavelić usztasáinak dalmáciai offenzívája. Az ellenség nem foglalta vissza a felszabadított területet, és a partizánereket sem tudta megsemmisíteni. Most a partizánok ellentámadásba lendültek, ostromolják Grahovót, amelyet az olaszok kétségbeesetten védenek. Itt sok csetnik esett fogságba, s szerintük a partizánok ágyútüzében elesett vagy megsebesült mintegy 1000 olasz katona... A likai partizánok elfoglalták a 12000 lakosú Bihacot, s ennek nagy jelentősége van a Likáért folyó további harcokban. Az olasz tüzérezred, amelyet nemrég bekerítettek a likai partizánbrigádok, most teljesen megsemmisült, elesett több mint 1200 olasz tiszt és katona és ugyanannyi fogságba esett. A partizánok 33 nehéz és 60 könnyű gépfegyvert, ezer aknát, 600 ágyúgolyót, csaknem egymillió töltényt, 300 felnyergelt lovat zsákmányoltak és 120-at megöltek. Megsemmisítettek két tankot és egyet zsákmányoltak. A likai partizánok meglepetésszerűen behatoltak az olasz csapatok főparancsnokságára, megöltek több tiz tisztet, súlyosan megsebe-

sítették Marsu tábornokot és fontos dokumentumok jutottak kezükre. A kilencedik likai partizanbrigád teljesen megsemmisített egy csetnik ezredet Gajic vajdával együtt... A horvát partizánosztagek főparancsnoksága jelentést tett közzé az utóbbi három hét alatt folytatott harcokról. A kilencedik horvát partizanbrigád elfoglalta Baršune és a Gospić melletti Voćni Loz helységeket. Kemény harcok folynak Kruškovacnál, s a partizánok elfoglalták Glinat, amelyet az ellenségnek sikerült visszafoglalnia. Ogulinnál 2 és fél kilométernyi vasúti pályát, valamint egy vasúti hidat leromboltak. Megsemmisítettek egy katonai szerelvényt is. A második és a negyedik horvát partizanbrigád elfoglalta Tušilovićot, foglyul ejtett 322 olasz katonát, öt tisztet, 60 usztasát és negyven csendőrt, zsákmányul ejtett 13 könnyű és 4 nehézgépfegyvert, 2 ágyút, 70 ágyúgolyót, egy aknavetőt, 40 aknát, 350 puskát, 30 000 töltényt... A szlavóniai partizánosztagek elfoglalták a Grubiša poljei Gradić helységeket, s foglyul ejtettek 320 katonát, 4 tisztet, 11 csendőrt, ugyanakkor 4 géppuskát, 145 puskát és 6000 történyt zsákmányoltak. Lerombolták a Bobička bányát, valamint a daruvar—viroviticei vasútvonalat... A horvát partizánok által folytatott háromheti harcokban megöltek összesen 1555 ellenséges katonát és tisztet, usztasát és csetniket. Megsebesítettek 550 és foglyul ejtettek 1400 ellenséges katonát. A partizánok harca véget vet Jugoszlávia e vidékein a megszállók és bérenceik által végzett fosztogatásnak és terrornak. A harc sokban hozzájárul a fasizmus feletti győzelemhez. Ez a győzelem nagyon közel van! Ezért Jugoszlávia minden nemzetének tagjai bátran lépjenek be a partizánalakulatokba, támogassátok a megszállók és szolgáik, a népárulói elleni harcot! Éljen Jugoszlávia hős népfelszabadító önkéntes hadserege!”

A Vesnikben sok adat látott napvilágot a keleti fronton, különösen a Sztálingrádnál és az Egyiptomban folyó harcokról, az amerikaiak észak-afrikai partraszállásáról, továbbá bemutatta a Lengyelországban, Görögországban, Luxemburgban, Belgiumban, Franciaországban és Ausztriában folyó harcokat és ellenállási mozgalmat. A sztálingrádi csatát ismertetve a Vesnik jelenti: „Már több mint 100 napja folyik a harc. Negyven nappal ezelőtt Hitler kijelentette, hogy Sztálingrád elesett. Sztálingrád azonban nem esett el és soha nem is fog. A Szovjetunió és a szabadságszerető világ számára a fasizmussal szembeni ellenállás, az erő, a hősiesség és a legyőzhetetlen Vörös Hadsereg dicsőségének jelképévé vált. Sztálingrád hősie harca csodálatba ejti az egész világot és új erőt önt a fasizmus ellen küzdő harcosokba, hogy folytassák és fokozzák a népfelszabadító harcot.”

A Vesnik cikke a következő szavakkal fejeződik be: „Hallgassátok a Szabad Jugoszlávia partizan rádióállomást 7.30 és 8.30 óraker a 41, 13.05 óraker a 25 és 19.35 óraker a 41 méteres hullámhosszon. Terjeszték az igazság hangját!”

Az erősödő partizánerek rátámadtak a megszállóval együttműködő csetnikek és usztasák, annak a jugoszláv burzsoázianak a katonai és politikai képviselői, amely attól sem riadt vissza, hogy „katonasága” a német és olasz egységekkel együtt harcoljon saját népe ellen. Annak ellenére, hogy a JKP a felkelés kezdetétől igyekezett kerülni az összeütközést, különösképpen azt, hogy testvér- és polgárháború törjön ki, az mégis bekövetkezett, mégpedig azért, mert a jugoszláv burzsoázia vissza akarta hódítani a hatalmat és meg akarta őrizni osztályhelyzetét. Tudta, hogy a Tito és a JKP vezette partizánerek felemelkedése végül is azon erők győzelméhez vezet, amelyek nemcsak az ország felszabadítására törekzenek, hanem arra is, hogy a felszabadulás másmilyen legyen, mint ahogyan azt az emigráns jugoszláv kormány elképzeli. Ezért csaknem két évig folyt a fáradhatatlan ámtítás a nyugati rádióállomások hullámhosszain, Draža Mihajlovićot népszerűsítették s a csetnikeknek tulajdonították a partizánok által kivított győzelmeket. A partizánokról viszont hallgattak, mert így diktálta a nyugati szövetségesek osztályérdeke. Csak 1943 vége felé mondta ki az igazságot a Londoni Rádió, amikor már nyugodtan mindenki előtt világossá vált, hogy a jugoszláv burzsoázia többé semmit sem tud tenni Draža Mihajlovićot védelmezve, noha az addig nagy arányú anyagi támogatást élvezett.

A Vesnik megjelenése után két héttel elesett Kamenko Gagrčin. 1938-ban lett a haladó zombori ifjúsági mozgalom tagja, s 1939-ben felvették a JKISZ szervezetébe, majd 1940-ben a JKP-be, s ugyanakkor megválasztották a JKP körzeti bizottságának tagjává is. A népfelkelés szervezője, s 1941 augusztusától a JKP körzeti bizottságának politikai titkára.

A pártnyomda munkájával egyidejűleg 1941 kotóberéig Újvidékről nagy mennyiségű propagandaanyag érkezett Zomborba, a JKP Tartományi Bizottságának 1941. június 3-án kiadott Kiáltványától kezdve, a sokszorosítón készült Hírekig, Közlönyökig, amelyeket Zagorka Pušin, Milanka Šljukić, Stevan Sečujski és mások hoztak. Egy alkalommal Milanka Šljukić „elpanaszolta” Kis Ernőnek és Kamenko Gagrčinnak, nem is tudta, hogy ilyen nehéz a papír. Az általa hozott zsákbán ugyanis nagyon sok anyag volt.

A körzeti pártnyomda megalakításával Zomborban sokat tettek a politikai munka fejlesztéséért, s növekedett a JKP és a népfelzabardító mozgalom hatása, mivel a helyi erők azonnal reagáltak az országban történetekkel kapcsolatban, s nem kényszerültek arra hogy minden esetben a felsőbb pártszervek kiadói tevékenységére támaszkodjanak.

Nehéz érzékeltetni, hogy a röpiratok és a kiadványok milyen mértékben töltötték be forradalmi küldetésüket, a politikai eszköz szerepét az illegális harc feltételei között. Erre a kérdésre a legjobb felelet a következő adat: 1941 novemberében és decemberében Kamenko Gagrčin Szivácon tartózkodott és ott nyomtatta a pártanyagot. Az egyik kiadást a lakosságának szánták, s egy éjszaka 500 vagy 1000 darabot bedobtak a házak udvarába. Ebből az impozáns mennyiségből a lakosság mindössze egyet adott át a csendőrségnek!

Az írott szó terjesztésével a JKP Zomborban és környékén a népi forradalom sok feladatainak egyikét teljesítette. Ez a politikai szempontból rendkívül fontos tevékenység nagyon veszélyes volt. A harcosok százait tartóztatták le, a rendőrségi vizsgálat alkalmával kegyetlenül kínozták, majd bebörtönözték őket és több tíz életét veszlette. A forradalmi tárgyú szövegek írása, a röpiratok nyomtatása és terjesztése komoly és felelősségteljes munka volt, jóllehet néhány beavatatlan személy lebecsüli az áldozatokat és annak a népfelzabardító harcnak a jelentőségét, amely különleges feltételek között folyt a fel nem szabadított területen, ott, ahol nem voltak partizánegységek, amelyekhez a megfelelő pillanatban csatlakozni lehetett volna, ha fennállt az üdöztetés veszélye. Megnehezítette a tevékenységet az is, hogy nem lehetett nagy számú illegális pártmunkásra támaszkodni.

A JKP klasszikus politikai munkája és a partizánerek harci tevékenysége a népi forradalom dialektikus egységét képezték, de meghatározott különbség is volt közöttük, ugyanis a megszállt területen folytatott politikai tevékenység hatását nem lehetett azonnal felmérni. Nem lehetett megállapítani, milyen hatást gyakorolt például a párt propagandaanyagának olvasása és a tartalma által kiváltott gondolkodás, mert a folyamat a legmélyebb illegalitásban ment végbe, amikor Zomborban még csak gondolni sem lehetett nagyobb számú személy összejövetelére egyazon helyen. Bizonyos időnek el kellett múlnia ahhoz, hogy fel lehessen mérni, milyen hatást váltott ki a párt munkája, amelyet az üldöztetés idején végeztek, s amelyért sokszor az életet kellett feláldozni. Sokan életüket veszítették a partizánegységekben, a harcokban, ahol ugyan csak nagy áldozatokat kellett hozni. A két forradalmi tevékenység között azonban az a különbség, hogy a partizánok még a harc folyamán áttekintést nyertek arról, meddig jutottak, melyik helységet vagy vidéket szabadították fel, hány ellenséges katonát vetettek ki a sorból, mekkora hadizsákmányt ejtettek. Közvetlen közelből lehetett szemlélni, hogyan repülnek a levegőbe a vonatok, vasúti vágányok és hidak. Az ilyesmi nagyobb magabiztosságot és lelkesedést váltott ki, ami rendkívüli mértékben fokozta a hősiesség megnyilvánulását. A tapasztalatokból a helyszínen le lehetett szűrni a tanulságot és a továbbiakhoz szükséges útmutatást.

A JKP Központi Bizottsága — Titóval az élen — a felkelés első puskaelövésétől kezdve tudatában volt a helyzetnek és ugyanolyan figyelmeztetést szentelt a népi forradalom mindkét formájának. A párt kádereit oly módon osztották be, hogy semmi se legyen a véletlenre bízva, ne hogy ilyesmi megnehezítse a szabadságharc sikeres kibontakozását. A beosztás szerint kellett a partizánegységekhez csatlakozni, vagy a megszállt területen, a városokban és a falvakban maradni, ahonnan a harcosok tízezreit irányították a partizánok közé. Ők ily módon helységeikben léptek be a partizánok soraiba, vagy bevárták azok érkezését.

Tekintet nélkül arra, hogy a JKP politikai tevékenységének különböző formája és tartalma volt a partizánosztagokban, — brigádokban és zászlóaljokban, illetve az illegális feltételek között, a munkát mindenütt a népi forradalom egyik vezető központjából irányították, s időzített aktivizálása miatt nem értékelték eltérő módon, hanem egyforma jelentőséget tulajdonítottak neki annál az egyszerű oknál fogva, hogy egyik nem létezhetett a másik nélkül, hanem egymást kiegészítették, átszőtték és gazdagították, amit megerősítettek a történelmi jelentőségű vállalkozások és eredmények. A népi forradalomnak a vajdasági, illetve a bácskai feltételek közötti kibontakozása céljából indokolt volt a JKP egyes tagjait a terepen hagyni, hogy innen a partizánokhoz irányítsák a harcosokat. Ilyen forradalmi beosztást kaptak Zomborban, Szivácon, Sztapáron és Bácska, Baranya más helységeiben.

Tito neve a zomboriak tudatában nemcsak az 1942 januárjában terjesztett dokumentumban, abban a röpiratban említett adatként szerepel, amelyben megemlíti nevét és katonai, valamint politikai megbízatását. Addig csak hallották, vagy itt-ott kiejtették nevét, később azonban egyre gyakrabban emlegetik. Tito ily módon történő bemutatása azt bizonyítja, hogy Északnyugat-Bácska és Baranya kommunistái a politikai irányvonalat követték és magukat Tito harcóstársainak tartották. Nem tévelyegtek a tájékozatlanság útján, tekintet nélkül arra, hogy elviselhetetlen feltételek között éltek és tevékenykedtek. Amikor az említett dokumentum napvilágot látott Zomborban, Szivácon, Sztapáron, Telecskán, Bácsmonostoron és Bezdánban, nagyban folytak a több hónapja tartó letartóztatások, kínzások, a harcosok elítélése és meggyilkolása. Egyidejűleg kétszázan kerültek börtönbe. A párt illegalitásban levő tagjainak száma néhányra csökkent. Ennek ellenére mégis megtalálta módját, hogy hallassa szavát! Ez az, „ami” a kommunistákat kitartásra kötelezte a harcban. Eppen erről a jelenségről és a feladatok végrehajtásához való ilyen hozzáállásról szövelt Tito valamivel később, amikor 1943. január 16-án levelet intézett Szerémség, Bácska és Bánát kommunistáihoz.

A zomboriak jelképesen 1942 augusztusában kerültek kapcsolatba Titóval. A JKP Tartományi Bizottságának újvidéki nyomdájából megérkezett tíz példány Proleter, a JKP PB sajtószerve és az Istina című tartományi közlöny. A zombori pártmunkások számára, akik akkor mindössze heten voltak, és a mintegy tíz JKISZ-tag számára ezek a sajtótermékek rendkívül hasznosak voltak.

A Proleter az 1942. március—áprilisi kettős szám volt. *Ki a tényleges jóbarát és ki a nép ellensége* című vezércikkét Tito elvtárs írta. Áttekintést adott a jugoszláv népfel szabadító harc kibontakozásáról, leleplezte a csetnikek, usztasák és a megszállók más csatlósainak árulását. Tartalma a zombori, a sziváci és szilbereki kommunisták számára, akikhez a Proleter és az Istina eljutott, megbízható utasításként szolgált a további politikai munkához.

Senki sem tudja, hogyan jutott Boszniából Bácskába és Zomborba a Proleter, hiszen azóta 35 év telt el. Elmondható azonban, hogy útja szerves része annak a partizán- és párttevékenységnek, mellyel sikerült biztosítani az anyag körforgását nagy távolságokon is. Tito a vezércikk írásakor valószínűleg Fočán tartózkodott, ahol abban az időben alakította meg az új partizánbrigádokat, hogy azokkal 1942 júniusában feltartóztathatatlan rohamra induljon Nyugat- és Közép-Bosznia felé, lerombolva a szarajevó—konjic—mosztári vasútvonalat.

Egy ilyen talány — hogyan jutott el a Proleter Bácskába, s hogyan sokszorosították Újvidéken — felkelti az érdeklődést az iránt, hogyan folyt ez a tevékenység. A példa arról tanúskodik, milyen sokrétű formákban bővelkedett a népi forradalom. A partizánösvények nem kerültek be a történelembe, azonban azok titkos voltának köszönhetik győzedelmes útjukat a partizánbrigádok.

Svetozar Marković-Toza, a Tartományi Pártbizottság titkára 1942. július 26-án levélben értesítette a JKP körzeti bizottságát arról, hogy úton van a Proleter és az Istina néhány példánya. A többi között ezt írta: „Közismert okokból megszakadtak a kapcsolatok, remélem azonban, hogy megtalálnak benneteket ezek az elvtársak. Legkésőbb tíz napon belül — hacsak nem történik valami előre nem látott esemény — megkapjátok a legújabb anyagot, a Proletert, az Istinát, és a JKP KB Kiáltványát, valamivel később pedig a Slobodna Vojvodina érkezik.⁴ Okvetlen állandó kapcsolatot kell teremtenünk külön az anyag és külön a Tartományi Bizottság fontos ügyei számára. Nektek csak azt a helyet kell biztosítanotok, ahol a futár átadja az anyagot. A közvetlen kapcsolathoz szükséges címet valamivel később fogom eljuttatni. Az első küldeményt »e ház« útján kapjátok meg. Hallgadjátok a rádiót, s ismeritek a helyzetet. A belső fronton a leglényegesebb Dražo árulása és csetnik bandái és hívei elleni harc.”

A levél ezután utasítással szolgál, hogyan kell tömegesíteni és megszilárdítani a JKP és a JKISZ szervezetét, valamint a népfelzabardító mozgalmat. Szó van benne a népfelzabardító bizottságok, a néphatalom képviselőinek megalakításáról is, valamint a diverzáns csoportokról és hogy azok hogyan hajtsák végre az akciókat. Azonnal hozzá kell látni a búza gyűjtögetéséhez, a telefonpóznák ledöntéséhez, a vízvezetékek megsemmisítéséhez, a raktárak, vagonok, állomások felgyújtásához, a vonatok kisiklásához stb.

„A csoportok felfegyverzése és fegyvertartalékok létesítése érdekében meg kell ölni a csendőroket, rendőr- és katonatiszteket, az ügynököket, kémeket és hasonlókat. Eközben nem szabad szem elől téveszteni, hogy az ellenségnek harci tapasztalatai vannak. Órizni kell az embereket, hogy ne kerüljenek redőrkézre, s ha valakit letartóztatnak, tegyetek meg mindent annak érdekében, hogy ne göngyölítsék fel a szervezetet. KONSPIRACIO. Pénzt, ha van, küldjete! (...) A partizánérok most már 300 000 főt számlálnak. Szerémségben négy zászlóalj harcol. A létszám felüli emberek — jóllehet ilyeneknek nem szabad lenni — átmehetnek a partizánokhoz egy kíséreléssel, amelyet én írok a szerémségi partizánparancsnokság politikai biztosának. Küldjete részletes jelentést! Melegen üdvözlö benneteket T!”

A futár megérkezett Zomborba a levéllel és a Proleter, valamint az Istina csomagjával, de nem 10 nap múlva, ahogyan azt Svetozar Marković-Toza jelentette. Egészen augusztus végén osztották szét és juttatták el az anyagot a JKP tagjainak. Ez azt jelenti, hogy az illegális munkában mindig van valami előre nem látott dolog, amelyről Toza is beszélt. Megemlítette, hogy Zomborban két kapcsolatot kell kialakítani. A Proleter, illetve az egész anyagot Branka Odobašić házában vették át Schwind Krisztina ifjúsági aktivistától. E kapcsolati útján érkezett meg a levél is július 26-án. Minden valószínűség szerint motorkerékpáron hozta Tomica Medurić, a Szenttamás melletti Turiján lakó fiatal, akinek helységében abban az időben tartózkodott Toza a bácskai és vajdasági pártmunkások egy csoportjával. Turiján körülbelül abban az időben a JKP körzeti tanácskozása folyt.

Ki képezte a másik zombori kapcsolatot?

Flossberger József késélesítő, akinek műhelye a Párizsi utca 2. szám alatt volt. Nála váltották a párt postáját a JKP TB és a JKP zombori körzeti bizottságának futárjai. Flossberger Józsefet 1942. november 20-án

4. A JKP TB újvidéki nyomdájában befejeződött a Slobodna Vojvodina első számának nyomtatása. Hét-nyolc nagy csomag volt előkészítve a szállításra, azonban a rendőrség a bázis nyomára jutott és 1942. november 19-én lefoglalta a lapot.

letartóztatták. A rendőrségi vizsgálat idején Zomborban és az újvidéki Armijában szörnyű kínzásnak vetették alá és 1942. december 15-én megölték. A több hetes kínzás következtében 50 kilogrammot veszített súlyából. Annyira lesoványodott, hogy amikor a hatóság Zomborban átadta holttestét családjának, a kihívattott dr. Ervin Tibor felkiáltott: „Hiszen ez nem a Floszi!” Az orvos ugyanis megtermett embernek ismerte, a korporsóban viszont csontvázvá soványodva látta viszont.

Svetozar Marković-Toza utasításához híven Zomborban hozzáálltak a népfelzabadító bizottság megalakításához, s ilyen értelmű politikai megbízást kapott Gliša Rakić bíró és Ivan Matarić banktisztviselő. Gliša Rakićyal megbeszélést tartott Kamenko Gagrčin a Stevo Sečujski helybeli lakos Vilina (ma Partizán) utcai házában berendezett bázisban. A népfelzabadító bizottság összetételét elfogadták, azonban az akció megrekedt Kamenko Gagrčin eleste és a letartóztatások miatt.

Zomborban és környékén nem volt erő a diverzáns és partizánakciók végrehajtására, kivéve ha abban a párttagok vettek részt. Ezzel azonban kitétek volna magukat a redőrség, a csendőrség és a katonaság üldöztetésének nemcsak a politikai tevékenység miatt. Súlyos idők voltak ezek Bácskában, elviselhetetlenek az állandó rendőrségi üldöztetés, letartóztatások, a harcosok meggyilkolása, elhurcolása és a megszálló más formában megnyilvánuló terrorja miatt. Az illegális tevékenységet folytató elvtársak hittek a partizánérőkben, levélből értesültek róla, hogy 300 000 főt számlálnak, s ez erőt öntött beléjük, bátorította őket, hogy kitartanak a feladatok végrehajtásában. Turiján hattagú partizánecsoport alakult, azonban nem tudta fenntartani magát, megsemmisült a rendőrség és a katonaság egyetlen elsőprő támadása idején. A JKP nehezen épült fel az öt ért csapások után, a tevékenységet azonban folytatni kellett, még akkor is, ha továbbra is csak a politikai, klasszikus keretekben marad, mert Bácskában az is jelentett, ért valamit. Mi játszódtott le Bácskában, milyen veszteségek érték a pártot, az ismeretessé vált 1943 kezdetén, amikor Tito levelet intézett a szerémségi, bácskai és bánáti harcosokhoz.

— 0 —

Mielőtt azonban rátérnénk, tekintsük át időrendi sorrendben a Zomborban és Bácskában történeteket. Tekintettel arra, hogy Tito Boszniában tartózkodott, alkalma volt megismerkedni a vajdasági helyzettel, s az általa említettek között zombori nevek is találhatók.

Mi is történt valójában?

A JKP Tartományi Bizottsága 1942. október 10-én egy részletes, hosszú jelentést készített, s eljuttatta Tito elvtársnak és a JKP Központi Bizottságának. A jelentésért Szerémségből három partizán jött át, Sima Relić, Radomir Rajinac (szilbási illetőségű, ma Zomborban élő tartalékos őrnagy) és a palánkai Rajko Bobić. Ezúttal is előre nem látott akadályok merültek fel a kapcsolatfelvétel alkalmával, Radomir Rajinacot és Rajko Bobićot letartóztatták, majd elítélték, Sima Relićnek azonban sikerült elvinnie a jelentést.

Tito értesült róla, hogy Vajdaságban milyen feltételek vannak a népfelzabadító harc kibontakozására, mit kezdeményezett és mit hajtott végre a JKP, milyenek a nemzetiségi viszonyok Bácskában és Bánátban, továbbá hogy 400 párttag pözüln 350 rendőrkézre került 1942 őszéig, s hogy közülük több tized kivégeztek. A jelentés foglalkozott az egységek, a háború előtti pártmunkások magatartásával és említést tett azokról, akik tetteikkel, magasztos áldozataikkal rászolgáltak a legnagyobb elismerésre. Említést tesz Kis Ernőről, a JKP zombori körzeti bizottságának titkáráról, a JKP TB tagjáról, hogy az „a legjobb bácskai magyar kommunisták egyike”.

Kis Ernő 1909-ben született a baranyai Csúzán, szegény szülők gyermeke volt. Apja, Béla, bognár volt egy birtokon. Feleségével, Saroltával hét gyermeket nevelt. Ernőt a közeli Vörösmartra küldte mesterség kitanulására Tirsli János tapétáshoz. A fiatal segéd innen Zomborba költözik, de csak rövid időre, hogy azután Újvidéken találjon állandó

munkahelyet. Ott vették fel a pártba 1932-ben. Ezt követően hamarosan letartóztatták május elseji röpiratok terjesztése miatt. Elítélték és három évet töltött a mitrovicai börtönben, ahol Moša Pijade, Đuro Pucar, Stanko Paunović, Žarko Veselinović és más megedződött pártmunkás mellett új ismeretekre tett szert és edződött. A büntetés letöltése után a rendőrség Baranyába, a szülőföldjére toloncolta vissza Kis Ernőt. Csúzán élt, azonban politikai tevékenységét folytatva állandóan a Batina—Vörösmart—Csúza—Herceszőlős—Kopács—Kneževó vonalon mozgott. Nem nyugodott, szakszervezeti alapszervezeteket alapított, vezette az agrárproletariátus sztrájkjait. Emiatt gyakran letartóztatták, ütlegették, azonban a rendőrségnek sohasem volt elegendő bizonyítéka ahhoz, hogy újra bíróság elé állítsa. Kis Ernő érdeme, hogy a JKP 1937 és 1940 között újra megerősödik Baranyában. Együttműködött a bezdáni napszámokkal, a kubikosokkal, ami később rendkívül hasznosnak bizonyult, amikor kapcsolatra kellett lépnie a zombori kommunistákkal.

Tito már a JKP Központi Bizottsága titkári megbízását töltötte be, amikor a mitrovicai börtönt elhagyta négy zombori párttag, Lazar Plavšić, Kucsera Ferenc, Žarko Ljuboljev és Stevan Konjović.⁵ Mindannyian 1935 óta voltak a JKP tagjai. 1936 novemberében tartóztatták le őket, amikor az osztrák rendőrség lefoglalta a JKP KB akkor Bécsben székelő Központi Bizottságának Jugoszláviából érkező postáját. A letartóztatások súlyos csapást mértek Vajdaság pártszervezetére. A börtönből kijövet a párt négy tagja Északnyugat-Bácskában, Kis Ernő pedig Baranyában felújította a pártsejtek munkáját, tevékenységet folytattak az egyesült Munkásszakszervezeti Szövetség (URSS) szervezetében, különböző egyesületekben és környezetekben. Ennek nagy jelentősége volt az illegális munka akadályainak legyőzése szempontjából, melyeket a burzsoázia gördített a kommunisták tevékenysége elé.

Zomborban 1939 derekán megalakult a JKP körzeti bizottsága. Tagjai megtartották az első, majd a második illegális körzeti értekezletüket, s azokon részt vett Lazar Plavšić, Kis Ernő, Kucsera Ferenc, Ivan Parčetić, Žarko Ljuboljev, Kamenko Gagrčin, Munkás Mihály, Gombárevics István, Munkás István, Vlajko Lančuški, Sima Stojkov, Nagy István, Jovan Vujić, Stipan Tucakov és mások. A JKP körzeti bizottságának titkára Lazar Plavšić, szervező titkára Kucsera Ferenc, tagja pedig Žarko Ljuboljev,⁶ Ivan Parčetić, Domány János és Kamenko Gagrčin lett.

A zombori Kőművesotthon a kommunisták és a szociáldemokraták között folyó nagy politikai harc színhelye lett. Az utóbbiak megelégedtek a lanyha szakszervezeti tevékenységgel, a munkaadókkal békés módon aláírták a bérszerződéseket, újságot olvastak, sakkoztak, meghallgattak néhány előadást. A viláért sem bocsátkoztak volna harciasabb tevékenységbe vagy sztrájkba, nehogy a hatóságok kifogást emeljenek amiatt, hogy túllépték a legális tevékenység határait.

Ezt hirdette és a gyakorlatban alkalmazta több ismert szociáldemokrata, mint például Živko Topalović (a háború alatt áruló lett, együttműködött Draža Mihajlovićyal), Milica Topalović, Milorad Belić, Rozmaier Antal (a háború után miniszter volt Magyarországon, majd nyugatra szökött), Nedeljko Divac, Vojin Brkić (kivégezték a megszállóval folytatott együttműködés miatt), Pavle Tatić, Đura Hadnađev és mások, akik szakszervezeti vezetőként többször megfordultak Zomborban. A Kőművesotthonban „tüzes” szónoklatokat tartottak a munkásosztály harcáról és jogairól anélkül, hogy valami érdemlegeset tettek volna. Az egészről mindössze nekik volt hasznuk, saját maguknak kiharcolták a magas fizetést. A második világháború előtt rájöttek, hogy az URSS zombori tagjaival valami nincs rendben, hogy ott érződik a kommunisták erős hatása. Végül is a kommunisták tudtukra adták, hogy ott nincs mit keresniük, mire Rozmaier Antal megjegyezte: „Látom már, hogy ti kommunisták háttérbe szorítottatok bennünket!”

5. 1941-ben a HKP KB tagjaként megölték Zágrábban.

6. Žarko Ljuboljev és Đura Burgijašev 1948-ban a Tájékoztató Iroda híveiként átszöktek Magyarországra, s ott részt vettek a Jugoszlávia-ellenes kampányban. Đura Burgijaševet odaát megölték.

A küzdelem más téren is folyt.

A nők is megalakították egyesületüket. Akciójukat Jovanka Šarčanska vezette elvtársnőivel együtt. Közéjük tartozott Kucsera Margit, Ljubica Konjović, Ružica Đurašević, Ivanka Odobašić, Vukica Cvrkušić, Bogdanka Žutić, Bosiljka Vojković, Ivanka Nikolić, Ljubica Banica, Ivanka Maglič, Mira Kovačević-Deželić és mások.

Jovanka Šarčanskait Lazar Plavšić vonta be a politikai munkába. A körzeti hivatalban és a városházán dolgozó nőket az a veszély fenyegette, hogy munka nélkül maradnak. Ezt a szociális problémát 1936-ban kihasználták a kommunisták és Kucsera Margit útján összeköttetésbe léptek Jovanka Šarčanskival. Ezt követően 1937. szeptember 27-én megalakult a nők művelődéséért és jogaik védelméért küzdő egyesület. Az alakuló közgyűlésen 300 nő vett részt. Elnökké Ljubica Banica tanárnőt választották meg. Az egyesület politikailag mindjobban érvényesült, összejövetelein és az általa szervezett előadásokon egyre fokozottabb mértékben rámutatott a faszizmus fenyegető veszélyére. Emiatt 1940-ben betiltották.

Az ifjúság az ösztönszerűségből és a kilátástalanságból kivezető utat az OMPOK (Omladinski kulturni i privredni pokret), az Ifjúsági Kulturális és Gazdasági Mozgalom megalakításában látták, s az létre is jött a baloldali beállítottságú újvidéki értelmiségiek és munkások igyekezetének eredményeként. Zomborban 1937 júniusában megtartották az érdekeltek első összejövetelét. AZ IKGM legaktívabb vezetői közé tartozott Milutin Popović, Vera Gucunja (1943-ban Požarevac közelében elesett), Tošica Vuksanović, Ivan Parčetić, Jovan Panić, Szentgyörgyi István, Ivica Ember, Đura Relić, Andrija Fišer és mások. Elnöke dr. Đorđe Lazić orvos lett, aki korábban is kitűnt baloldali beállítottságával, főképpen a Kőművesotthonban a munkásoknak tartott előadásaival, 1935-ben pedig a JKP tagjainak 3000 dinárért írógépet vett a Rad című illegális közlöny sokszorosítására, melyet Lazar Plavšić és Stevan Konjović szerkesztettek.

Az IKGM nem volt hosszú életű. Behívták az elnököt, hogy közöljék vele a rendőrségi végzést, mely szerint betiltják az egyesület munkáját antifasiszta tevékenysége miatt. Nem használta dr. Đorđe Lazić kijelentése, hogy legálisan, nyilvánosan tevékenykednek. Azt a feleletet kapta, hogy éppen az a baj, hogy összejöveteleiken fasisztaellenes előadásokat tartanak. Ez ugyanis nem felelt meg dr. Milan Stojadinović kormányának számára, amely mind mélyebbre süllyedt az árulásba, szétzúzta a kisantantot (Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia szövetségét) és megkönnyítette a faszizmus agresszivitását, amelynek a hazai burzsoázia behódolt.

A fasisztaellenes hangulat egyre inkább kifejezésre jutott és Jugoszlávia népeinek politikai állásfoglalásává vált. A JKP Titóval az élen — rendkívüli kezdeményező képességről tett tanúbizonyságot, mozgósította az erőket a haza védelmére, leplezte dr. Dragiša Cvetković és dr. Vlatko Maček kormányát, amely Milan Stojadinovićet felváltotta az államvezetőség élén. A JKP megtalálta a módját, hogyan vonja be a politikai életbe a széles néptömegeket, elsősorban a munkásosztályt. Felhívta a figyelmet a faszizmus részéről fenyegető veszélyre, s mindenütt és minden politikai akcióban jelen volt, ahol csak a haza védelméről volt szó. A vasárnapi kirándulásokon, a munkásszakszervezetekben, az egyetemi hallgatók és a középiskolások között, mindenütt, ahol a szó szoros értelmében minden erőből arra törekedtek, hogy meghiúsítsák a jugoszláv burzsoázia áruló politikájának érvényesülését.

A politikai tevékenység e formáinak egyike a belgrádi egyetemi hallgatók mozgalom volt. „Megvédjük a hazát!” jelszóval tevékenykedtek Ivo Lola Ribar, a JKISZ Központi Bizottsága titkárának vezetésével. Az egyetemi hallgatók az említett jelszóval Zomborba látogattak 1939. május 28-án, s ott két napot töltöttek. A Sokol otthon nagyertermében tartottak egy rendezvényt, amelyen 700 személy vett részt. A műsort a fiatalok fasisztaellenes lendülete szötte át. Az egyetemi hallgatók forradalmi dalok előre elkészített szövegét osztogatták, melyek között a legnépszerűbb a *Lanci nam se kuju kleti, krvavi se sprema rat* kezdetű dal volt. Kolléganőik a polgárok hajtókáira jugoszláv zászlócskákat tűztek „Meg-

védjük a hazát" felirattal. Az egyetemi hallgatók kétnapos tartózkodása felejtethetlen benyomást keltett a zomboriakban.

Ezzel az akcióval párhuzamosan láttak hozzá Zomborban a JKISZ helyi szervezetének megalakításához. Elsők között lépett be soraiba Kamenko Gađrićin, Szentgyörgyi István, Rada Dodić és Stipan Ostrogonac, a gimnazisták közül pedig 1940 októberéig felvették a JKISZ soraiba a következőket: Braun Olga, Vladimir Hart (1941-ben megölték Eszéken), Zora Božović (1941-ben kivégezték Belgrádban), Biserka Grujić, Milena Selak-Beba, Branislav Gađrićin, Milenko Beljanski, Nada Buzadžić és Živojin Milin. A tanítóképző tanulói között tizenkét crnagorai volt,⁷ akiket 1940-ben kiutasítottak Cetinjéből, mert baloldali beállítottságúak voltak. Velük együttműködve a JKISZ körzeti bizottsága a tanulók között élénk politikai munkát fejtett ki, mindannyian antifasiszta álláspontra helyezkedtek. A tanítóképzőben a háború előtt a következők léptek be a JKISZ-be, vagy kerültek vele szoros kapcsolatba: Ljudevit Dudok (1943-ban elesett), Kosta Stojić (elesett 1943-ban), Dragiša Jovanović, Milan Krstevski, Sima Radulaški, Miloš Radojčin, Dušan Maletin (elesett 1943-ban), Dušan Dujin (elesett 1943-ban), Milica Grujić-Cica, Emka Sivić, Tihoimir Markovljević (elesett 1943-ban), Novak Bircanski (1943-ban elesett), Vladimir Šuster (1944-ben elesett), Vladimir Vitez, Miroslav Jeftović, Tosa Popovszki, Miodrag Nikolić, Miloš Cvetković, Kornelija Klacić, Bora Jocić, Stanoje Leskovac, Zlatko Klacić, Ksenija Ćirić, Mira Brkić, Jugovica Nastasić és mások.

A tanulmányaikat Belgrádban és Zágrádban folytató zomboriak közül a JKISZ aktív tagja volt Stevan Šarčanski, Vujadin Sekulić-Bane, Danilo Grujić (1940-tól a JKP tagja), Đurica Maširević, Radojko Žugić (1941-ben elesett), Nikola Cvrkušić, Miroslav Kapetanović, Zoran Gomić, Radomir Makarić, Dušan Pavkov, Ivan Šuc, Bokor László (1943-ban elesett), Schönbrunn Tibor (1943-ban elesett), Boža Stojadinović, Dušan Pavlović és mások.

A fiatalság a Kőművesotthonban jött össze a Fehér galamb utcában, ahol az URSS ágazataként 1936 óta működött az Abrašević elnevezésű művelődési egyesület. Az Abrašević igazgató bizottságának tagja volt Ivan Parčetić elnök, Stipan Pašalić titkár, Josip Paštrović, Rada Dodić, Stipan Ostrogonac, Boško Dimić, Andrija Bogišić, Miša Lukačević, Weigand József, Domány János, Đura Dojić, Lazar Plavšić és mások. Az egyesület szabályzata szerint tagjai lehetek az URSS-en kívüliek is. Színjátzó, versmondó, zenei, sakk-, sport- és faliújságot készítő alosztálya és kórusa volt. Vasárnap délutánonként tartott táncrendezvényeit 150–250 fiatal látogatta. Ez rövid politikai és kulturális programmal kezdődött. Az Abrašević kollektív mozilátogatást szervezett a *Nagy Péter*, a *Cirkusz* és a *Volga-Volga* című szovjet filmek bemutatásakor és 50–80 belépőjegyet megvásárolt. A filmek végén felhangzó tapsukkal kifejezésre jutatták a fiatalok politikai állásfoglalását.

Idősebb elvtársaik figyelemmel kísérték kulturális tevékenységüket, eljárak rendezvényeikre, azonban sokkal jobban lekötötték őket a szakszervezeti kérdések. Nem elégedtek meg többé a megszokott gyakorlattal, azzal, hogy újságot olvasnak, sakkoznak, vagy meghallgatnak valamilyen előadást. A munkások társadalmi és szociális helyzetete, politikai elhivatottsága és a JKP tagjainak fokozódó hatása új módszereket vezetett be az URSS tagjai anyagi helyzetének javításáért folyó harcba. 1938. május 16-án sztrájkba lépett 213 kőműves, tetőfedő és ács. Ivan Kekezović, az URSS elnöke vezette őket, aki 1929 óta tagja volt a JKP-nek. A munkaadók nem akarták aláírni a kollektív szerződést, amire egységes sztrájk volt a válasz. Tizenkét napig tartott, s a munkásoknak végül is sikerült 35 százalékos béremelést kiharcolniuk.

7. A cetinjei tanítóképzőből kizárták és Zomborba utasították tanulmányaik folytatására a következő tanulókat: Dušan Čupić, Anka Nikolić, Đuro Đurašković, Stanojka Aleksić, Batrić Mitrović, Konstantin Vulović, Aleksandar Kadić, Boško Radonjić, Pavle Marković, Novak Bošković, Spasoje Filipović és Lazar Lazović. 1941. április 1-én és 2-án hagyták el Zombort és Crna Gorában részt vetek a népfelszabadító harcban.

Több kisebb méretű sztrájk mellett 1940 októberében a pékipari dolgozók kerültek összeütközésbe munkaadóikkal. Ugyancsak a kollektív szerződés aláírásának elutasításáról volt szó, mire 28 munkás megtagadta, hogy a régi feltételek mellett folytassa a munkát. A Kőművesotthonban hirdették meg a sztrájkot. A munkaadók kétségbeesett ellenállása miatt egy hónapig tartott, s nem járt sikerrel, mert Manojlo Krstić magánpék azzal zsarolta a többieket, hogy 25 parát leenged a kenyér árából, ha eleget tesznek a munkások követeléseinek. Ez a fenyegetés nagyobb méretű anyagi következményekkel járt volna a magánpékekre nézve, mint amilyen kiadástöbbletet jelentett volna a munkások anyagi követelésének kielégítése. Emiatt félbeszakadt a sztrájk, tizenkét munkás pékszövetkezetet alakított, amely sikerrel működött. Vezetője Svetozar Zore volt, aki a sztrájktorók megtámadása miatt Obrad Berić-tyel és Matija Maćušal három napot ült.

A kommunisták által a Kőművesotthonban kifejtett politikai tevékenység igen figyelmetkeltő volt. Az URSS tíz szakszervezeti alosztálya, melynek több mint 1500 tagja volt, továbbá a BOTIC (a bank-, a kereskedelmi, ipari és a biztosítóknak működő tisztviselők szakszervezete) és a jugoszláv nyomdaipari dolgozók szakszervezete, amelyek ugyancsak az otthonban székelték, nagyon tevékenyek voltak. Előadásokat, illegális politikai tanfolyamokat, analfabéta-tanfolyamot, sportversenyeket szerveztek és egyéb tevékenységgel tartották össze a tagságot. Nagy változások mentek végbe az 1935-ös helyzethez viszonyítva, amikor a tagok közé került Lazar Plavšić, Kucsera Ferenc, Balla István, Žarko Ljuboljev és Weigand József, a JKP tagjai. A Kőművesotthonban találtak néhány elvtársukat, akik még 1925-ben és 1926-ban beszárogtak az URSS tagjai közé, ez megkönnyítette az újonnan jöttek munkáját, s tevékenységükkel gyorsan tekintélyt szereztek.

A második világháború előtt a kommunisták az egész országban, s így Zomborban is kiszorították a szociáldemokratákat és tevékenységükkel túlhaladták a politikai munka szakszervezeti felfogását. A változás szembeült a jugoszláv burzsoáziának is, nem nyugodott bele abba, hogy a kommunisták beszárogtak az URSS-ba, s emiatt 1940. december 30-án betiltották működését. Amint erről a munkások reggel tudomást szereztek, a Kőművesotthonba sietett Lazar Plavšić, Miša Lukačević, Stipan Pašalić, Kucsera Ferenc, Pera Probojčević, Žarko Ljuboljev, Đura Pašalić, Boško Dimić, Domány János, Kamenko Gagrčin, Szentgyörgyi István, Rada Dodić, Josip Zuljević, Franja Marković-Fera, Stipan Mikuš, Weigand József, Andrija Bogišić és több más tag. Igyekeztek menteni a menthetőt. A pénztárkönyvet úgy zárták le, mintha egy dinár sem lenne a kasszában. Stipan Pašalić átvett 40 000 dinárt, majd azt később átadta Kamenkor Gagrčinnek, a JKP körzeti bizottsága titkárnak (ez a megszállítás alatt történt, addig ugyanis nem tudták kihez eljuttatni a pénzt). Elismervényeket állítottak ki a hangszerekre, mintha azok magántulajdont képeznének, összeszedték és zsákban elvitték a könyveket, amelyek azután jól jöttek a népfelszabadító háborúban. Amikor a munkások elvégezték, amit tervbe vettek, megérkezett a rendőrség.

A jugoszláv burzsoázia mindig a JKP szervezetét tartotta legnagyobb, legerősebb és legveszélyesebb osztályellenségének, s nem hagyott fel reakciós döntéshozatalaival még akkor sem, amikor már az egész világ előtt világossá vált, hogy a fasizmus veszélybe hozza minden európai ország szabadságát és függetlenségét. Addig már elvesztette önállóságát Ausztria, Csehszlovákia, Lengyelország (1939. szeptember elsején bekövetkezett megtámadásával kitört a második világháború), Norvégia, Dánia, Hollandia, Belgium, Luxemburg és Franciaország. A német fasizmus és Hitler önkényuralmat vezetett be, agresszív fellépésükkel megtörték mindenki ellenállását. Mindemellett a jugoszláv burzsoázia fontosnak találta, hogy megnehezítse, lehetetlenné tegye a JKP munkáját, amely az Európában uralkodó akkori helyzetben az egyetlen politikai és szervezett erő volt ebben az országban, s amely alkalmassá vált nemcsak arra, hogy szakszervezeti, ifjúsági, gazdasági és a folyó politikai problémákkal és

feladatokkal is foglalkozzon, hanem arra is, hogy történelmi jelentőségű feladatokat vállaljon, hogy mozgósítsa Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit függetlenségük és szabadságuk védelmére.

A JKP tekintélyét a Tito által irányított új vezetőség önfeláldozó tevékenységének köszönhette. A párt soraiban 1937-től nagy változások történtek, ami már korábban is érezhető volt, főleg azóta, hogy Tito 1934-ben kiszabadult a börtönből. A JKP KB főtítkáráként nehéz politikai örökséget kellett viselnie emellett, hogy állandóan szembetalálta magát a burzsoázia megtorló intézkedéseivel. A JKP az állandó és sokévi üldöztetés ideje alatt átvészelte a jugoszláv reakció számtalan támadását. Ebben a helyzetben Tito néhány alapvető feladatot jelöl meg arra törekedve, hogy olyan helyzetet biztosítson a párt számára Jugoszlávia politikai életében, amely azt megilleti a munkásosztály és a többi demokratikus erő hangulata alapján.

Tito akciót indított a JKP szervezeti kérdéseinek rendezésére és káderhelyzetének megszilárdítására. Forradalmi szerepét még szorosabbra fűzi a dolgozók törekvéseivel — a kommunisták összeköttetésbe lépnek a munkásokkal, parasztokkal és a haladó értelmiséggel, s azok soraiból számbelileg erősödik a tagság. Ezzel párhuzamosan felüljúl a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség szervezete is, és folyik a frakciók elleni harc. Politikai szempontból előtérbe kerül a nemzetiségi kérdéshez való osztályjellegű hozzáállás, az elképzelések és az akciók egysége, valamint a néptömegek mozgósítása a fasizmus által veszélyeztetett haza védelmére.

A felsorolt és egyéb feladatok megvalósításával a JKP — Tito vezetésével — leküzd sok korábbi fogyatékoságot, s a jugoszláv közösség előtt annak tényleges és egyetlen képviselőjeként mutatkozik be.

Mindaz, ami 1937 óta jellemzi a pártéletet Jugoszláviában, hatással volt a zombori körülményekre is. A JKP körzeti bizottságának felújításával párhuzamosan folyt a tömegesítés is, amely számos akció útján valósult meg. Zomborban 1940 végén a JKP-nek 67 tagja volt a zombori, apatini, hódási, batinai és a dárdai járásokban, amelyek a körzeti vezetőség terepéhez tartoztak. A tagság soraiban 44 munkás, 17 földműves, 2 egyetemi hallgató, 1 tisztviselő, 2 tanügyi dolgozó és egy cipézmester volt.

A JKP tagjainak listája helységek szerint:

ZOMBOR: Lazar Plavšić nyomdász, Kucsera Ferenc lakatos, Žarko Ljuboljev cipész, Balla István napszámos, Ivan Parčetić kereskedő, Rada Dodić kereskedő, Slavko Radanov kereskedő, Petar Probojčević kőműves, Stipan Ostrogonac villanyszerelő, Milan Milutinović-Ren földműves, Jovo Sečujski földműves, Živan Kusonić földműves, Zagorka Pušin varrónő, Domány János asztalos, Kamenko Gagrčin egyetemi hallgató, Ešref Lomić kesztyűkészítő, Szentgyörgyi István egyetemi hallgató, Dušan Staničkov lakatos, Krizsán István napszámos, Stefanovics István napszámos, Lovász József napszámos, Stipan Gradinac kereskedő és Stipan Car borbély.

SZIVAC: Vlajko Lančuški tisztviselő, Milutin Stojović előadó, Miloš Lančuški asztalos, Nenad Popov borbély, Jovan Pavkov földműves, Sima Stojakov molnár, Kosta Kaluderski munkás, Nenad Igrić munkás és Lazar Pavkov földműves.

TELECSKA: Szabó Mihály napszámos, Szűcs István szabó, Bocsó János földműves, Kovács György földműves, Moric István munkás, Pozsár Ferenc szabó, Farkas Ferenc földműves és Csonti Péter földműves.

BACSMONOSTOR: Stipan Tucakov napszámos, Nikola Šimunov napszámos, Strangár Adam bognár.

BEZDAN: Nagy István kubikos, Kóbor János hajós kubikos, Becsvárdi Mihály szabó, Jovan Vujić cipész, kubikos, Kedves János kubikos, Takács János és Bosnyák György.

SZILBEREK: Stanko Rusov napszámos, Branko Zarić földműves, Novak Popović napszámos, Sava Rusov napszámos, Rada Rusov napszámos.

BARANYA: Kis Ernő kárposztos, Munkás István földműves, Munkás Mihály földműves, Kis Julia varrónő, Gombarevics István földműves, Fadi Sándor földműves, Bokos József földműves, Gerstmeier Gusztáv

fölműves, Orbán Pál cipész. A Belgrádi Egyetemen abban az időben a JKP tagja volt a baranyai Jovan Lazić és Sara Bertić, azoban ők nem szerepelnek a zombori körzet párttagságának nyilvántartásában.

A JKP tagjainak névsora minden különösebb elemzés nélkül tanúsítja, hogy milyen volt a JKP tagságának nemzetiségi összetétele. A zombori gyakorlatban beigazolódott Tito nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos politikájának helyessége. A JKP tagjai között 32 magyar, 24 szerb, 9 horvát, 1 crnogorai és 1 muzulmán volt.

A zombori pártszervezet Lazar Plavšić személyében képviseltette magát a JKP Zágrábban tartott V. országos értekezletén. Zombor küldötte részt vett a vitában, beszámolt Vajdaság agrárhelyzetéről, s megcáfolta a hazug híreszteléseket, melyek szerint ez a tartomány a leggazdagabb az országban. Lazar Plavšić ismertette, hogy Vajdaság 1 600 000 lakosa közül 400 000 napszámos, szolga, béres. Mintegy 100 000 olyan családba tartoznak, amelynek nincs egy talpalatnyi földje sem. Felszólalásában elítélte a burzsoázia sovíniszta magatartását, hogy a földreform idején szándékosan figyelmen kívül hagyta a magyar és a német lakosságot.

Abban az időben Lazar Plavšić nemcsak a JKP körzeti bizottságának titkára volt, hanem az V. országos értekezlet előtt tagja lett a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságának is. Ilyen megbízatása volt még Kis Ernőnek.

A háború tombolt Európában.

A fasiszta Olaszország 1939-ben megszállta Albániát, néhány nap múlva pedig megtámadta Görögországot is, de ezúttal elmaradt a siker. A német hadsereg bevonult Romániába és Bulgáriába. Mindkét ország Magyarországgal együtt csatlakozott a Németország, Olaszország és Japán kötötte szövetséghez.

A jugoszláv burzsoázia Milan Stojadinović, majd Dragiša Cvetković és Vlatko Maček vezetése alatt folytatta az ország érdekeinek elárulását azon fáradozva, hogy azt teljesen Hitler védnöksége alá helyezze. Mindezt betetőzte 1941. május 25-én amikor Bécsben aláírta a szégyenletes egyezményt, mely szerint Jugoszlávia csatlakozik a tengelyhatalmakhoz. Németország ezzel közelebb jutott tervének megvalósításához, hogy kiterjessze hatalmát Jugoszláviára és az olaszok ellen 1940 óta szívósan védekező Görögországon keresztül a Földközi-tengerre.

A nép számos tüntetéseken fejezte ki az áruló, kapituláns politika feletti elkeseredését. Március 27-én a hadsereg megdöntötte a Cvetković—Maček kormányt, amit a néptömegek nagy lelkesedéssel fogadtak. Zomborban a tanítóképzősök és a gimnazisták elhagyták az első órát és zászlókkal kivonultak az utcákra, hogy kinyilvánítsák az áruló kormány megbuktatása feletti örömeiket. A városháza mellett ki akartak jutni a főutcára, de a rendőrség útjukat állta. Folytatták útjukat a gimnázium mellett és a megyeháza felől jelentek meg a központban. Aznap délután Jelinjakban, a zomboriak közkedvelt kirándulóhelyén összegyűlt harminc tanuló, közöttük több zsidó nemzetiségű. A fiatalok kifejezték örömeiket abban reménykedve, hogy Dušan Simović tábornok, az új jugoszláv kormányelnök megfelelő politikai és katonai intézkedéseket fog tenni az ország védelmére. A remények azonban szertefoszlottak. Március 30-án az iskolák bezárták kapuikat, ami annak a jele volt, hogy közeledik a háború.

A közvetlen háborús veszély miatt behívót kaptak az idősebb férfiak, közöttük a JKP több tagja is.

1941. április 4-én Kis Ernő megválasztották a JKP zombori körzeti bizottságának titkárává. Januártól ezt a tisztséget ideiglenesen Kamenko Gagrčin töltötte be, mivel Lazar Plavšić bevonult.

1941. április 6-án Belgrád bombázásával megkezdődött a háború Jugoszlávia ellen. Az új államvezetőség nem tudott felülkerekedni a helyzeten. A német egységek az olaszokkal, magyarokkal és bolgárokkal együtt tíz nap alatt megszállták az országot. A fegyverletételről szóló okmányt április 18-án írták alá Belgrádban. A vereség gyors és váratlan

volt a néptömegek általános elkeseredésére. Az árulók, Ljotić hívei, az usztasák, a horthysták és a németek diadalmában úsztak a német fegyver győzelmét ünnepeelve.

Északnyugat-Bácska és Baranya megszállása 1941. április 12-én kezdődött olyan büntettekkel, amelyekre senki sem kényszerített a honvédeket.

A háborús büntettek elkövetői még le sem csillapodtak, amikor május 25-én megjelent Zomborban Svetozar Marković-Toza, a JKP Tartományi Bizottságának szervező titkára. A megszállás hetedik hetében érkezett meg Nagybecskerekéről, ahol részt vett a JKP Zágrábban tartott májusi tanácskozását követő összejövetelen. A zágrábi tanácskozáson a vajdaságiak részéről Žarko Zrenjanin volt jelen.

A JKP KB-nek az ország összeomlásával kapcsolatos állásfoglalását — mely szerint a kommunisták nem nyugodhatnak bele az előállt helyzetbe, nem ismerik el a megszállást, hanem felkelésre kell készülniük — magáévá tette a tartományi bizottság, gyorsan reagált és tagjait kiküldte Bánát, Bácska és Szerémség minden vidékére. Svetozar Marković Zomborban kapcsolatba lépett a JKP körzeti bizottságának egyes tagjaival, és közölte velük Tito és a JKP Központi Bizottságának állásfoglalását. Ezt követően hamarosan összeült a JKP zombori körzeti bizottsága. Az ülést Ivan Parčetić sziváci úti házában tartották meg, s azon elfogadták a JKP KB politikai irányvonalát. A körzeti bizottság azonban nem volt egységes. Domány János úgy vélte, hogy tárgyatlan a JKP fennmaradásáról beszélni, amikor a jugoszláv állam összeomlott, s ezért a bácskai kommunistáknak a Magyar Kommunista Párthoz kellene csatlakozniuk, s kijelentése szerint e célból saját kezdeményezésére Budapesten járt. Kucsera Ferenc passzivizálódott, s így 1941 júniusától a JKP körzeti bizottsága az alábbi összetételben tevékenykedett: Kis Ernő, politikai titkár, a JKP Vajdasági TB Irodájának tagja, Žarko Ljuboljev, a JKP TB Plénumának tagja, Ivan Parčetić és Kamenko Gagrčin.

A korábbi titkár, Lazar Plavšić német fogságba esett, s ugyanerre a sorsra jutott Jovo Sečujski, Sima Stojakov és Kosta Kaluderski párttag.

A JKISZ körzeti bizottsága nagy kezdeményezőképeségéről tett tanúbizonyságot. 1941 júniusa és augusztusa között az alábbiak voltak tagjai: Kamenko Gagrčin titkár, Rada Dodić, Vujadin Sekulić, Stipan Ostrogonac, Dušan Stanićkov és Nada Buzadžić.

Domány János magatartása volt a legfurcsább, nagyon rafinált és félrevezető módszert alkalmazott, elvtársai nem tudták azonnal felismerni szándékát. Kizárták a vezetőségből, azonban tagja maradt a pártnak. A megszálló rendőrségének ügynöke lett, s budapesti utazásait azzal indokolta meg társai előtt, hogy az osztrák—magyar katonatiszti rangja elismerésének megindításával leplezi párttevékenységét. A megszállás elkövetkező hónapjaiban Domány János nagy veszteségeket okozott a népfelzabardító mozgalomnak Zomborban és Bácskában. Áruló tevékenységének következményei szinte felmérhetetlenek. Amikor 1944 őszén letartóztatták, erről vallomást tett a nyomozó tisztnek (Slavko Najić, a zombori körzeti OZN hadnagya), akinek fogalma sem volt a zombori állapotokról, s Domány János maga sorolta fel azoknak a harcosoknak a nevét, akiket elárult a megszállóknak.

A JKP konszolidálódását és a népfelzabardító mozgalom létrehozását Bácska és Baranya e részében nemcsak a megszálló büntetetei és Domány János romboló tevékenysége nehezítették meg. Más negatív jelenségek is előfordultak, mint például a passzivizálódás, a pártmunka elhanyagolása, ami miatt egyesek pártbüntetést kaptak. Ennek ellenére többjük később részt vett a népfelzabardító harcban, s néhányan elesetek.

A JKP és a JKISZ Zomborban és környékén — bizonyos megrázódtatások ellenére — számbelileg nem gyengült. A helyzet azonban annyira megváltozott, hogy időbe tellett, amíg a tagság felkészült az akciókra. Ez utóbbiak tanúbizonyságot tettek a JKP egységéről, s hogy a kommunisták és a hazafiak nem roppantak össze a felelősség és a feladatok súlya alatt.

A megszállás és a népfelszabadító harc idején a JKP körzeti bizottsága négy átszervezésen esett át,⁸ irányította a pártsejtek munkáját, amelyek a következők voltak a tagjai:

ZOMBOR: Kis Enő, Ivan Parčetić, Kamenko Gagrčin, Žarko Ljuboljev, Živan Kusonić, Milan Milutinović-Ren, Balla István, Slavko Radanov, Rada Dodić, Dušan Staničkov, Zagorka Pušin, Krizsán István, Stefanovics István, Lovász József — mindannyian tagjai még a háború előtti időkből. A megszállás alatt párttag lett: Zoran Gomirac orvostanhallgató, Vujadin Sekulić-Bane egyetemi hallgató, Aleksandar Zelenović-Aca kereskedő, Milanka Buzadžić munkásnő, Biserka Grujić tanuló, abban az időben textilgyári munkásnő, Milivoj Stričević-Milenko értelmiségi, földműves, Branislav Gagrčin tanuló, munkás, Milenko Beljanski tanuló, napszámos, Nemanja Mrđanov tanuló, napszámos, Vera Stefanović textilgyári munkásnő, Branko Odošajić fogász, Đura Burgijašev mezőgazdasági munkás, Nikola Pajčić munkás, Dimitrije Brbaklić tisztviselő és Speidl Vilmos mérnök, aki 1941 őszén visszatért a német fogságból. A JKP tagjelöltje volt Stipan Pašalić, Mladen Kolarić, Pero Miroslavljević, Marko Stričević és mások.

SZIVÁC: Vlajko Lančuški, Nenad Popov, Miloš Lančuški, Jovan Pavkov, Lazar Pavkov, Kamenko Rajić, Đura Bogdanov-Baba, Milorad Rašković, Milan Majski, Pera Rašković, Pavle Rajić-Raja, Lepasava Rajić, Milenko Bogdanov, Nevena Sadžakov, Branko Hadžić, Slavko Lepojević, és 1943-ban visszatért a hadifogságból Sima Stojkov.

TELECSKA: Szabó Mihály, Bocso János, Szűcs István és Szabó György.

BACSMONOSTOR: Stipan Tucakov, Nikola Šimunov és Strangár Ádám.

BEZDAN: Nagy István, Kóbor János, Becsvárdi Mihály, Jovan Vujić, Kedves János és Karanic József.

SZILBEREK: Stanko Rusov, Branko Zarić és Đura Zarić. A JKP TB-vel a kapcsolatot Ljubiša Protić, a jugoszláv hadsereg hadnagya tartotta fenn.

BARANYA: Gombárevics István, Munkás István, Munkás Mihály, Kis Julianna-Juliska, Gerstmeier Gusztáv, Fadi Sándor, Bakos József, Orbán Pál, Kis László, Kanizsai Imre, Josip Krleža, Kurel István, Sara Berčić és Jovan Lazić.

A JKP KB irányvonalát elfogadva a szervezet északnyugat-bácskai és baranyai tagjainak forradalmi módon kellett bizonyítaniuk. A tevékenység megváltozott feltételei között, az osztályellenséggel és a fasiszmusmal való közvetlen összeütközésben ennek egyik formája volt a párt-

8. A felszabadulás előtt és a megszállás alatt a JKP szervezetének a zombori körzetben 77 tagja volt. Ők Zomborban, Telecskán, Szivácson, Bezdánban, Bácsmonostoron, Batinán, Vörösmarton, Csuzán, Kopácson, Dražban, Ceminacón, a Bolman melletti Majšičikai soron stb. éltek. Legtöbben Zomborban, Szivácson, Bezdánban és Telecskán tevékenykedtek.

A taglétszám állandóan változott a JKP tömegesítésétől, a letartóztatásoktól és attól függően, hányan estek el a harcban. 1941-ben voltak legtöbben szabadlábban.

A tagság szociális összetétele: 28 munkás, 18 földműves, 9 napszámos, 5 egyetemi hallgató, 4 tanuló, 5 kereskedő, 1 iparos, 1 volt katonatiszt, 5 tisztviselő és egy háztartásbeli.

Nemzetiségi összetétel: 46 szerb, 26 magyar és 5 horvát.

A JKP a zombori körzetben támaszra talált a JKISZ zombori, sziváci, sztapári, lalici és bacsmonostori szervezetében. Összesen 123 fiatal volt tagja. Szervezetileg aktívákban tömörültek, de csak 1941-ben. Nevelő csoportjainak 53 tagja volt.

A JKP és a JKISZ szervezetéről nem lehet azt állítani, hogy kevés szervezett tagjuk volt. Forradalmi erőt képeztek, amely a háborús és rendőrségi tevékenység következtében gyengült. Ez kihatással volt a zombori körzeti pártvezetőségre is. Két év alatt négyszer kellett újrászervezni, új tagokkal felerősíteni és felújítani.

— 1941 júniusában a JKP körzeti bizottságának tagja Kis Ernő, Ivan Parčetić, Žarko Ljuboljev és Kamenko Gagrčin. Ez az összetétel augusztus elejéig maradt fenn.

— 1941 augusztusától novemberéig tagjai Kamenko Gagrčin politikai titkár, Žarko Ljuboljev, Balla István és Dušan Staničkov.

— 1941 novemberében történt a harmadik átszervezés. A vezetőség tagjai Kamenko Gagrčin, Žarko Ljuboljev, Speidl Vilmos mérnök és a sziváci Kamenko Rajić.

Ekkorra életét veszítette Kis Ernő és Dušan Staničkov. Az ellenség kezére jutott Ivan Parčetić és Balla István.

kiadványok beszerzése Ujvidékről és Belgrádból, valamint saját nyomda létrehozása. Ez fennállásának 16 hónapja alatt, megalapítója, Kamenko Gagrčin életében húszféle kiáltványt és egyéb propagandaanyagot adott ki.

A pártdirektíva értelmében 1941 júniusában megkezdődött a fegyvergyűjtés. A várakozástól eltérően kevés, úgyszólván egyetlen katonapuskát és pisztolyt sem lehetett felkutatni. A csonolpyai út melletti kútból a kommunisták és a népfelzabadó mozgalom tagjai kimerték a vizet, mert azt hallották, hogy a visszavonuláskor a jugoszláv hadsereg tagjai sok fegyvert dobtak bele, azonban ott sem találtak semmit. Az illegális tevékenységet folytató személyek kezdetben fegyver nélkül maradtak. Nem volt fegyvere még a JKP KB tagjainak, Kis Ernőnek és Kamenko Gagrčinnak sem, később azonban mégis szereztek két puskát és ugyanennyi pisztolyt. A harcosok szükség esetén nem védekezhetek.

Ez ugyan kellemetlen érzést váltott ki, azonban nem hagyták magukat demoralizálódni. Ezt bizonyítja az 1941. július 22-én Zomborban végrehajtott búzagyűjtogatás. A körzeti partizánparancsnokság készítette elő, melynek tagja volt Zoran Gomirac parancsnok, Ivan Parčetić politikai biztos és Kamenko Gagrčin. A terepre való kiszállás és a búzakereszek felgyűjtása bebizonyították a harcosok akciós és politikai egységét. Ebben az akcióban közvetlenül részt vett Kis Ernő, Rada Dodić, Kamenko Gagrčin, Zarko Ljuboljev, Zoran Gomirac, Nikola Pajčić, Aleksandar Zelenović-Aca, Dimitrije Brbaklić, Petar Lukačev-Obrad, Vujadin Sekulić-Bane, Dušan Staničkov, Milenko Beljanski, Steva Terzin, Rada Krstić és Ivan Parčetić, az előkészületekben pedig Milanka Buzadžić, Jovanka és Slavko Radanov, Nada Buzadžić és mások.

A búzagyűjtogatásra kéttagú diverzáns csoportok mentek. Kaptak vagy maguk szereztek be kenderkőcot, petróleumot és kénes, a legkisebb dózrszülésre fellobbanó gyufát. Néhány összekötött gyufaszálát dugtak a petróleumba áztatott kenderkőc „labdába”, a földeken a búzakeresztekhez lopódtak a kukoricából és az „aknákat” elhelyezték a kérékben.

Az akciónak azonban nem volt nagy hatása, mert július 22-e után néhány napig esett az eső, eláztatta a gyufaszálakat és nagyon kevés helyen gyulladt fel a búza. Nenadićen leégett hat holdnyi szalma, Jovo Galletin cséplőgépjében, amely a rokováci és szipári búzát csépelte. Egy nap alatt a dobban hétszer ütött ki a tűz, a lángok átterjedtek a kamrákra is, s a munkások lábbal oltották a tüzet. Riadó volt, ahol csak fellobbant a láng, félbeszakították a cséplést, gyorsan eltávolították a cséplőgépet, nehogy leégjen.

A Raič-szállás és Prigrevica közötti földeken a szipári úttól jobbra elfogták Vujadin Sekulić-Banét. A jelenlevők a búzakeresztek mellett összegyűjték, majd bevitték Prigrevicára, ahol a nácik és Hitler más híveinek

— A JKP Bácskai és baranai körzeti bizottságának utasítására 1943 novemberében és decemberében Đurica Jojkić felújítja a zombori körzeti pártvezetőség munkáját. Rajta mint titkáron kívül bekerült Zarko Ljuboljev, Milan Buzadžić és a sziváci Leposava Raič. Ez a vezetőség 1944 márciusiáig maradt fenn. Akkor letartóztatták Milanka Buzadžicot (immár harmadszor) és Leposava Raičcot. Ezzel véget ért a sikeres munka. A partizánerek azonban a párttal együtt erősödtek. Szeremségből továbbra is érkeztek a partizánújságok és más kiadványok, amelyekért a Lalic és Paraga irányában levő bázisokba jártak a futárok. Hátizsákban hozták az anyagot és az előzőleg kapott beosztás szerint terjesztették. Szivácson 1943 végén megalakították a JKP helyi bizottságát, melynek tagjai volt Đura Bogdanov-Baba titkár, Miloš Lančuški és Pavle Bajić-Paja. Miloš Lančuški az apatini járás pártmegbizottja volt, néhány hónap múlva pedig átment Szipárra.

— 1941 májusában Zomborban mindössze négy tagja maradt a JKP-nek. Zarko Ljuboljev, Nemanja Mrdanov, Vera Stefanović és Đura Burgijašev lettek a JKP városi bizottságának tagjai.

— A JKISZ zombori körzeti bizottsága sem volt jobb helyzetben. Már 1941 augusztusában elveszítette Vujadin Sekulićot, és redőrségi vizsgálati fogságba jutott Rada Dodić, Nada Buzadžić és Stipan Ostrogonac. Szabadlábban maradt 1941 novemberéig Kamenko Gagrčin titkár és Dušan Staničkov. Kamenko Gagrčin később felvette a JKISZ körzeti bizottságába Biserka Grujićet, 1942-ben pedig Branislava Gagrčint, Milenko Beljanskit és Budimka Stefanovićet. Ezt a vezetőséget szétűzták 1942-ben, amikor elesett Kamenko Gagrčin, a többieket pedig letartóztatták és több évi börtönbüntetésre ítélték.

9. Mindannyian azt hitték, hogy a háború néhány hét alatt véget ér.

bázisa volt. Ott a fasiszták és a csendőrök folytatták az ismeretlen sovány fiatalember kínzását. Aznap délután a letartóztatottat szekéren Zomborba szállították. A Vadászkiért Szálló előtt várt rá Szentendrei Ágoston tábornok, a város katonai parancsnoka. A kíséretben levő csendőr jelentést tett, s azután a tábornok a szekérhez lépett és azt mondta: „Mladiću, sada češ biti za glavu kračić!” (Fiatalember, egy fejjel rövidebb leszel!) Szerbhorvát nyelven szolt hozzá, ugyanis az első világháború előtt Karlovácson és más horvátországi helységeken szolgált és megtanulta ezt a nyelvet. Az összevert Vujadin Sekulić erre így felelt:

— Azt is köszönöm!

A diverzáns elfogása után Zomborban megkezdődött a harcosok letartóztatása, de nem Vujadin Sekulić hibájából, mert ő hősiesen tartotta magát a vizsgálat során az osztályellenség előtt. Becsületesen és nagyon bátran kiállta a kegyetlen kínzást, amely napjában kétszer-háromszor, sőt néha négyszer-ötször is ismétlődött mindaddig, amíg 1941. augusztus 14-én ki nem végezték. A rendőrségnek nem sikerült semmit sem megtudnia tőle a JKP szervezetéről, amelybe július 15-én vették fel, egy héttel azelőtt, hogy bűzagyújtogatásra indult. Nem árult el semmit a JKISZ-ról, s arról sem, hogy ki készítette elő az akciót.

A rendőrség egyeseket a háború előtti rendőrségi nyilvántartás alapján tartóztatott le, melyet nem semmisítettek meg a jugoszláv hadsereg visszavonulásakor. Azonkívül a rendőrségnek besúgói is voltak, akik már korábban figyelemmel kísérték, hogy ki és kivel találkozik vagy barátkozik, ami elegendő volt arra, hogy Vujadin Sekulić letartóztatásának pillanatában biztonsági intézkedéseket foganatosítsanak. Attól kezdve, 1944 márciusáig a JKP, a JKISZ és a népfelszabadító mozgalom Zomborban öt rendőrségi akciót élt át, melyek során sok harcos életét vesztette. Közöttük Vujadin Sekulić egyetemi hallgató volt az első áldozat, akit a szörnyű tettegelés mellett az is kínozta, vajon az elvtársak „tudomást szereznek-e arról, hogy miként tartotta magát az osztályellenség előtt”. A JKP körzeti bizottsága értesült róla.

Az 1941 júniusában folyt első nagy rendőrségi hajsza előtt letartóztatták Lovász József textilipari munkást, mert a rendőrség tudomást szerzett arról, hogy Grossberger gyárában röpiratokat terjesztett. Ő ugyancsak jól tartotta magát a vizsgálat alkalmával, s másfél évi börtönbüntetésre ítélték, amit azután le is töltött. A biztonság kedvéért Balla István, Lovász felső pártkapcsolata illegálitásban vonult, ami első eset és addig ismeretlen gyakorlat volt. A leleményesség hiánya később megbosszulta magát, nem voltak előkészítve bázisok, hiányzott a határozottság, s emiatt sokan védtelenül ki voltak szolgáltatva, fegyver nélkül nem tudtak ellenállást tanúsítani és százával kerültek rendőrkezre.

A bűzagyújtogatást, valamint az újvidéki vasút melletti telefonvezeték átvágását követően, amelyet Mita Vasiljević tanító hajtott végre, valamint az 1941. július végén fokozódó letartóztatások idején Baranyában, Bezdánban, Teleskán és Bácsmonostoron felbomlottak a párt sorai, de csak kezdetben, különösképpen amikor Vujadin Sekulićot kivégezték. Halála alkalmából a JKP röpiratot adott ki, ami a konszolidáció jele volt, jöllehet az nem tartott soká. Zomborban a sorrendben harmadik letartóztatási hullám 1941. október végén kezdődött és 1942. február 15-ig tartott (az első június 22-től augusztus 14-ig, a második augusztus 15-től szeptember 1-ig).

Ezek az okok kényszerítették arra a pártvezetőséget, hogy a politikai harc klasszikus formáját válassza, mély illegálitásban vonuljon, s hogy a röpiratok és kiáltványok nyomtatása legyen a farradalmi tevékenység legfontosabb formáinak egyike. Igaz, hogy annak hatását nem lehetett azonnal felmérni, azonban más híján, az állandó és tömeges rendőrségi üldöztetés, kínzás és a harcosok meggyilkolása idején indokolt volt ez az irányvétel, amely azonos volt a JKP TB és a JKP KB által vezetett pártpolitika szellemével.

Más tevékenységi formák is voltak, mint például közsegély, pénzadományok gyűjtése a JKP és a népfelszabadító mozgalom számára. Arról még csak megközelítő adatok sincsenek, mennyire volt tömeges

a hazafiakkal folytatott ilyen jellegű együttműködés, azonban közismert, hogy a legnagyobb összegeket Milenko Lalošević—Miloš szitaszövő, dr. Đorđe Lazić orvos és Đorđe Antić—Đurica gyógyszerész adták. Pénzadományuk értékes segély volt, több száz ezer háború előtti dinárra rúdott. A bácskai és illegális feltételek közepette nem lehetett fennmaradni a nép segítsége nélkül. 1942 júliusában Svetozar Marković—Toza a zombori pártvezetőséghez intézett levelében azt írja: „Ha van pénzek, küldjétek, ha nincs, akkor szereztek! Mi van lakásadóinkkal?” Az adományoknak köszönhető, hogy a JKP szervezete Zomborban és bácskai méretekben is többet tudott elérni a propagandaanyag nyomtatásában. A papírt, a matricákat, az író- és a sokszorosító gépet, amelylyel a JKP TB rendelkezett Ujvidéken, nemcsak a népfelzabardító mozgalom útján szerezték be, hanem sokszor fizetni kellett értük, sőt az anyagért Budapestre kellett utazni.

Később a JKP tevékenysége Zomborban, Szivácon és Sztapáron bővült: a JKISZ tagjait és más fiatalokat a partizánokhoz irányították Szerémségbe és Szlavóniába. Amíg azonban eljutottak eddig, sok harcos életét veszítette Bácskában.

Kis Ernő is az ellenség kezére jutott.

1941. augusztus 6-a és 8-a között fogták el a Krnjajski úton a kucoricásokban. A futár helyett, — akinek őt a telecskai pártsejt ülésére kellett volna elvezetnie —, az ügynökök várták. Nem volt felfegyverkezve, kézzel-lábbal védekezett. Miután legyűrték, Bezdánba vitték, majd Zomborba szállították a sztapári úti valamikori katonai pékség épületébe (a háború után lebontották, s helyén épült fel a tanítóképző diákotthona és az Avram Mrazović Gyakorlóiskola). Itt már húsz, főleg zombori fiatal volt letartóztatásban. Kis Ernő ellen folytatták a vizsgálatot. Mivel Bezdánban ütlegelték, nehezen járt. A rendőrök leggyakrabban áldozataik talpát és kezét verték. Tíz nap múlva sem állapították meg a letartóztatott személyazonosságát. Hallgatott. Az áruló Domány János súgta be, elmondta, hogy mióta és hogyan ismeri. Nem sokkal előtte Kis Ernő odasúgta az ugyancsak letartóztatásban levő Aleksandar Zelenović—Acónak: „Tarts ki, Aco, rólam nem tudnak semmit!”

Aco Zelenović később kihasználta az első alkalmat, s elment partizánokhoz. 1941 novemberében átúszta a Dunát, Szerémségen keresztül szülőföldjére, Hercegovinába jutott, ahol már fellángolt a népfelkelés, s ahol harci és politikai téren merőben más volt a helyzet, mint Bácskában. Partizántiszt lett, s ezredesként vonult nyugdíjba.

Kis Ernő rendőrségi vizsgálati fogságban maradt. 1941. szeptember másodikán a szegedi Csillagbörtönbe vitték tizenegy más harccsal, főleg JKP- és JKISZ-tagokkal. Szegeden rögtönítélő bíróság elé állították, s az kötéláltali halálra ítélte. Az ítéletet 1941. október 3-án végrehajtották. Amikor közölték vele az ítéletet, magyar nyelven éltette a Jugoszláv Kommunista Pártot, Sztálint, a Szovjetuniót, a Vörös Hadsereget, egységre és a harc folytatására szólította fel a proletáriátust, szidalmazta Hitlert és Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját.

Hősi halált halt!

Hősies magatartásának híre ment a bebörtönzöttek között, egyaránt foglalkoztatta a politikai elítélteket és a különféle bűnözőket. Halála mindannyiukat megrendítette, nemcsak a kivégzés, hanem az akasztófa alatt tanúsított bátor magatartása is. Ezzel kapcsolatban Vladislav Rotbart a *Ne feledd el, bajtársadat* című könyvének 46. oldalán idézi András Imre börtöntanító szavait, aki jelen volt az ítélet végrehajtásánál.¹⁰

„Kis magatartásával elképesztette még a bíróság elnökét is. Egyébként is a börtönben való tartózkodásának egész ideje alatt, még akkor is, amikor tudatában volt annak, hogy kivégzik, olyan kilárdan és magabiztosan viselkedett, hogy elmondható róla: igazi hős volt.”

10. A könyvet 1976-ban Becsén nyomtatták a *Vojvodina u borbi* című sorozatban, melyet a Vajdasági Történelmi Kutatóintézet ad ki.

Élénken él ennek a becsületes, edzett harcosnak, a Jugoszláv Kommunista Párt odaadó tagjának az emléke! Emlékét idézi a JKP Vajdasági TB által 1942. október 10-én Titóhoz intézett jelentése is, amely Kis Ernőt az egyik legjobb kommunistának nevezi. Elismeréssel adózik a hős embernek, s a jelentés révén az akkor Boszniában tartózkodó Titónak alkalma nyílt arra, hogy megismerkedjen egyes bácskai, közöttük zombori kommunisták sorsával.

Tito 1943. január 16-án levelet intézett a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságához. A többi között ezt írta: „Vajdasági szervezeteink kétségtelenül súlyos veszteségeket szenvedtek, s ezért meg kell tisztoznunk az új káderek fellelérésére irányuló tevékenységet.” A Vajdaságban folyó harcról elismerően szólva, ugyanabban a levélben kiemeli: „Vajdasági elvtársaink és a szerémségi partizánosztagok hősiessége harca a legjobb bizonyíték arra, hogy nincs az az erő, amely felbomlaszthatja pártunk sorait. Ez a harc szervezetünk kiépítésének és a néptömegekkel való szoros kapcsolatának alapköve”.

Mi történt Vajdaságban, s külön Bácskában, ha Tito a veszteségekről azt mondta, hogy „kétségtelenül a legsúlyosabbak”? Tito, a JKP KB főtájtára és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg főparancsnoka abban a helyzetben volt, hogy felmérhette a körülményeket az ország minden vidékén, valamint a népi forradalom fejlődését, s összehasonlítást tehetett. A vajdasági veszteségeket a legsúlyosabbnak ítélte meg.

A JKP Bácskában egy év leforgása alatt 400 tagja közül 350-et elvesztett, Dr. vitéz Kovács Jenő a Csendőrségi Lapok 1942. augusztus 15-i számában megjelent cikke szerint Bácskában a csendőrségi egységek 1941. július 26-tól 1942. május elsejéig 2800 kommunista ellen folytattak vizsgálatot. Említést tesz arról is, hogy ebben az időszakban több mint 60 szabotázsakció volt Bácskában, s hogy a kommunisták támadásokat is intéztek a fegyveres erők ellen, s azok tagjai életüket is veszítették.

Ez szemlélteti, hogy a megszálló milyen ellenállással találta szemben magát Bácskában: Nem egész egy esztendő alatt az úvidéki V/1 számú alosztály csaknem 3000 JKP- és JKISZ-tagot, aktivistát és a népfelszabadító mozgalom támogatóját tartóztatta le. Az üldöztetés az elkövetkező két évben sem lanyhult. Köztudott, hogy Bácska felszabadításáig 6600 harcost tartóztattak le.

Mi volt a helyzet Zomborban és környékén?

1941. június 18-a és szeptember elseje között a JKP körzeti bizottságának területén 196 elvtárs és elvtársnő került rendőrkézre: Zomborban 65, Baranyában 25, Telecskán 14, Órszálláson 8, Bezdánban 14, Bácsmonostoron 65, Szilbereken és Újvidéken 1—1 és Béregen 3.

A harmadik letartóztatáskor, 1941. október 25-től 1942. február 15-ig az ellenség kezére került 334 személy Zomborban, Szivácon, Sztapáron, Bezdánban, Bácsmonostoron, Szilbereken, Telecskán, Béregen és Órszálláson. A rendőrségi vizsgálat idején megölték Pavle Staničkov-Paja sztárpári borbélymestert, aki 1920-ban részt vett a JKP vukovari kongresszusán, továbbá Jovan Mucic-Pariz sztárpári földművest és Gild Henrik bezdáni kereskedőt.

A rögtönítélő bíróság 334 letartóztatott közül 112-öt börtönbüntetésre ítél, hét harcost pedig 1942. február 19-én a bezdáni úti kaszárnyában kivégeztek. Golyó általi halált halt Balla István, Petar Lukačev-Obrod, Dimitrije Vasiljević-Mita tanító, Marinko Plavšić okleveles jogász — mindannyian zomboriak, továbbá a sziváci Vljako Lančuški és Nenad Popov és a bezdáni dr. Poper Nándor orvos.¹¹

11. 1942. március másodikán Zomborban a rögtönítélő bíróság golyó általi halálra ítélte és kivégeztette Josef Krammer asztalost, a JKP kuljai járási bizottságának titkárát és bácskai körzeti bizottságának tagját, Miloš Bebić-Ujka nyomdászt, a JKP tagját, a sajkási partizánosztág parancsnokhelyettesét, a megsebesült és fogságba esett Jan Kardelis kiszácsi harcost és Zarko Tatarski zsályai párttagot. Ugyanakkor börtönbüntetésre ítélték Vasa Perišić okleveles jogászt, Jovica Marinković borbélyt; akik a zomboriakkal Kalocsán raboskodtak, s onnan büntetőszázadban a keleti frontra vitték, ott mindketten életüket veszítették.

Az elítéltek március 10-ig Zomborban raboskodtak, majd Kalocsára szállították őket. Nyolcvan elvtárs közül, akik ott voltak bebörtönözve, 1943 februárjáig hatvanheten meghaltak. A bácskai harcosokat — a Szegeden, Budapesten és Vácott bebörtönözöttek százaival együtt — büntetőszázadokban a keleti frontra vitték, s ott úgyszólván mindannyian életüket veszítették. Akik átéltek a súlyos tragédiát, azok 1944-ben a Szovjet-unióból az ott megszervezett jugoszláv partizánegységekkel hazatértek (Stevan Dušanić, Đura Šipoš, Milorad Rašković, Steva Terzin, Nikola Šimunov, Nikola Pajčić, Joza Gavranović és Slavko Radanov).

1944 nyaráig Északnyugat-Bácskában és Baranyában összesen 958 harcost tartóztattak le. Háromszázegyet börtönbüntetésre ítélték vagy ítélet nélkül gyűjtőtáborba hurcoltak. Közülük a felszabadulás előtt a rabságban, a gyűjtőtáborokban és más körülmények között 190 harcos vesztette életét: 76 munkás, 10 napszámos, 38 földműves, 15 egyetemi hallgató, 16 tanuló, 2 inas, 7 iparos, 9 értelmiségi, 11 tisztviselő, 3 kereskedő, 2 háztartásbeli és egy tiszt. Nemzetiségi hovatartozásuk szerint 136 szerb, 21 magyar, 16 horvát, 12 zsidó, 3 szlovén és két szlovák. Közülük 41 a JKP tagja, 36 JKISZ-tag és 113 a népfelszabadító mozgalom aktivistája.

Életüket veszítették zombori, sziváci, telecskai, bezdáni, bácsmonostori, sztapári, deronjai, vörösmarti, csúzai, kopácsi, čeminci, majiškei, dárdai, Beli Manastir-i, popovaci, duboševicei, jogodnjaki, hódzsáki, kneževói, szilbereki, lalići stb. lakosok.

Bácska és Baranya, s a JKP zombori körzeti bizottságának működési területén élő lakosság körében az átélт veszteségek, letartóztatások, kínzások, a harcosok elítélése és kivégzése ellenállást váltottak ki. Ez a népi forradalom megnyilvánulása volt.¹² A harcosokra mért csapások politikai hangulatot keltek, amelyben a nemzetek és nemzetiségek magukévá tették a JKP politikai irányvonalát, s a szabadságért vívott harc potenciális erővé váltak. Ez különösképpen a felszabadulás idején jutott kifejezésre.

Az elesett és elítélт harcosok áldozatukkal felhívták a figyelmet a népi forradalomra, s arra, hogy a harc még nem ért véget. Családjuk, rokonaik, barátai, szomszédjaik és ismerőseik nem maradtak közömbösek az iránt, ami szemük láttára történt. Az áldozatok ily módon sorsukkal forradalmi hatást váltottak ki. A szabadságharc frontja kiterjedt és erősödött, a JKP és a JKISZ tagjainak és a népfelszabadító mozgalom szabadlábán maradt tagjainak tevékenységétől támogatva, tekintet nélkül arra, hogy milyen nehéz volt számukra illegálisan végrehajtani a feladatokat.

— 0 —

A zomboriak rendkívüli körülmények között talákoztak negyedszer Tito nevével. Tito akkor már élő legendává vált, olyan harcos volt, akinek elismeréssel adózott a világ demokratikus közvéleménye a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg sikerein fellelkesülve. A partizánok soraiban 300 000

12. Az említettek mellett a megszállás idején életüket veszítették a következő harcosok is: Ivan Parčetić, Slavko Radanov, Živko Mašić, Stevan Sefer, Milenko Glavaški, Jeftimije-Jeca Zarić, Leo Akerhal, Predrag Đulinac, Zarko Đurošev, Jovan Pavkov, Nikola Predojević, Mirko Đulinac, Stevan Beljanski, Sava Pejak, Bokor László, Rada Malešev, Schönbrunn Tibor, Zoran Gomirac, Milan Milutinović, Krizsán István, Stefanovics István, Bogoljub Jetić-Boža, Branko Žižić, Zlatoje Pajčić, Rada Kovčín, dr. Fischer András, Boško Cucić, Zarko Stričević, Ladislav Kon, Szántó László, Radivoj Kerstić-Rada, Zora Didić, Triva Petković i Franjo Sikirić.

Legtöbben a büntetőszázadokban, a keleti fronton veszítették életüket, ahova 1942 novemberében vitték őket. Utközben is többen megöltek közülük, különösen a Voronyezskörnyéki Gremlyacsé falunál. Azok, akik kibírták a megpróbáltatásokat, a német és a magyar katonákkal együtt a szovjet hadifogolytáborokba kerültek. Azalatt, amíg Moszkvában tudomást szereztek arról, hogy a hadifoglyok között jugoszláv partizánok is vannak, nagy részük meghalt tifuszból, vagy a kimerültségtől, a hidegtől. Kevesen gyógyultak fel, de akik felgyógyultak, 1943 májusában és júniusában beléptek a Szovjetunióba megalakított jugoszláv partizán-egységekbe, s azok kötelékeiben visszatértek Jugoszláviába 1944 szeptemberében, majd részt vettek az ország felszabadításáért folyó harcokban. Közéjük tartozik Stevan Dušanović alezredes, Stevan Terzin százados, Đuro Šipoš alhadnagy, Nikola Pajčić százados, Milorad Rašković hadnagy, Slavko Radanov alhadnagy (1944. november elsején elesett Cačak felszabadításakor), Joza Gavranović, Nikola Šimunov és mások.

harcos volt és az ország nagy területeit felszabadították. Az elért eredmények lehetővé tették az AVNOJ második ülésének megtartását Jajce boszniai városkában 1943. november 29-én.

A zomboriak a történelmi jelentőségű ülésről a Szabad Jugoszlávia Rádió híreiből és kiadványok útján szereztek tudomást. Ez utóbbiakból Zomborba és Szivácra is érkezett, különösképpen abból a nagy fehér plakátból, amelyen szó volt az AVNOJ-ról, Tito marsallról, hogy megalakult a partizánkormány, s hogy II. Péter királynak megtiltották a hazatérést az általa elkövetett árulás miatt, valamint azért, mert Draža Mihajlovićot és a csetnikeket polgár- és testvérháború kirobbanására ösztökölte. Ezt a plakátot megőrizte Sima Stojakov sziváci párttag.

Abban az időben több zombori lakos volt bebörtönözve főleg Kalocsán, a szegedi Csillagbörtönben, Sátoraljaújhelyen, a márianosztrai női börtönben, a topolyai és más táborokban. Hozzájuk is eljutott az AVNOJ második üléséről szóló hír.

Ez arra készítette Benya Antal zobori JKISZ-tagot, hogy levélben jelentkezzen az anyjának a sátoraljaújhelyi börtönből, ahol az 1943-ban kimondott nyolcvévi börtönbüntetését töltötte. Vele raboskodott a Zombor környéki Laza Krstić, Ivan Suc, Branko Barudanov és mások. Három levelét megőrizték.

Az 1943. december 18-án kelteztben Benya Antal anyjának jelentezett:

„Anyácskámnak ajánlom, hogy gyakrabban olvassa az újságot, mert érdekes dolgokat találhat bennük Bácska jövőjét illetően. Az angolok féltették Péter királyt és az egész nacionalista bandát, s Jugoszlávia egyetlen képviselőjeként Titót és kormányát ismerik el. Tito a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg parancsnoka (a Jugoszláv Kommunista Párt titkára). Ő indította és szervezte meg Jugoszlávia területén a németek elleni harcot, s parancsnoksága alatt a partizánok felszabadították Jugoszlávia kétharmadát. Ezzel lehetővé vált Bácska bolsevizálása, s mindaz, ami ezzel jár. Nem tudom, hogy milyen reményekkel várják a jövőt az »ejtőernyősök«, azonban úgy vélem, hogy keserűen ki fognak ábrándulni, mert odahaza, az anyaországban sem fogják tárt karokkal várni őket. Ugyanis Magyarország is ugyanabba a blokkba fog tartozni Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Ausztriával együtt. Ez a blokk, ha nem is lesz teljesen bolsevista, akkor is mindenféleképpen demokrata lesz, ami ugyancsak nem fog tetszeni az »ejtőernyősöknek«, sem pedig magyarországi rokonainknak. Üdvözlöm a rokonságot! Tudja-e apa, hogy nem két-, hanem nyolcvévi börtönbüntetést kaptam? Nyugodtan mondja meg bárkinek! Anyácskámnak sok halás köszönet mindazért, amit tett, sokszor öleli és csókolja Tóni!”

Benya Antal nem érte meg a felszabadulást. Anyja, Bauer Rózsa várta egyetlen gyermekét, hogy megölelhesse a szabadságban. Az örömteli pillanat helyett azonban 1944. április 4-én arról értesült, hogy fiát Sátoraljaújhelyen felakasztották 11 más bácskai és magyarországi harccsal együtt. A kommunista rabok lázadása után ítélték halálra őket. A raboknak sikerült lefegyverezniük az őrséget és kiszabadulni. A német és a magyar egységekkel folytatott harcokban a JKP és a Magyar Kommunista Párt 70 tagja, ifjak, lányok és antifasiszták vesztették életüket. Benya Antal puskával fedezte a harcosok kitörését. Foglyul ejtették és kivégezték. Zomborban született 1922-ben, s a háború előtt Zággyrában állatorvosnak tanult.

A fiú beszámolt édesanyjának arról, mit csinál a rabságban, hogyan telnek napjai. Ismerteti vele a politikai kollektívát, amely a különleges feltételek között a népi forradalom szervezésének formája. Az 1944. január 17-én írt levelében a többi között a következő véleményének ad kifejezést: „... az »ejtőernyősök« számára ajánlatos lenne, ha visszatérnének az anyaországba, Magyarországra, mert nem tudom, hogy miként fog tekinteni a szovjet Jugoszlávia a magyar fasiszta bürokráciára, az Ujvidéken, Zsablyán és másutt elkövetett különféle disznóságokra, amelyek csak most rajzolódnak ki előttem teljes szörnyőségükkel és valóságukban. Anyácskám, írjal valamit a falu lakóiról, a munkásokról, a

munkahelyről, a munkaviszonyokról és körülményekről, a drágaságról!" A továbbiakban leírja azt a színdarabot, amelyet a rabok készítettek, s melynek végén megjelenik Tito partizánja, hogy leszámoljon Péter királlyal.

Benya Antal Sátoraljaujhelyről küld tájékoztatást arról, hogy mi történt Jugoszláviában, hogy Tito nemcsak párttitkár és partizánparancsnok, hanem ezen kívül a partizánkormány elnöke. Ez az utóbbi adat arról tanúskodik, hogy a rabok Sátoraljaujhelyen is tudomást szereztek az AVNOJ második üléséről és az akkor hozott határozatokról. A szövetségesek hatalmas katonái és politikai változásokkal találták magukat szemben Jugoszláviában, s végül is elismerték, hogy kizárólag a népfelszabadító hadsereg harcol a faszizmus ellen; s ezzel elítélték Draža Mihajlović csetnik mozgalmát és a megszálló többi szolgáját.

Benya Antal említést tesz az »ejtőernyősökről«. Ezzel a gúnynévvel illették a bácskai és baranyai magyarok a Magyarországról Bácskába irányított tisztviselőket és másokat. Megsejti, hogy nem fogják őket visszafogadni Magyarországon sem, mert ebben az országban is változás fog bekövetkezni a politikai rendszerben. A bolsevizálást és a szovjetizálódást emlegetve Benya Antal párhuzamot von a jugoszláv és a szovjet nép harca között, s reméli, hogy a kommunisták Jugoszláviában szocialista társadalmi rendszert hoznak létre.

Ugyanabban az időben a zomboriak egy csoportja Csillagbörtönben tölti büntetését. Oda került Lazar Plavšić, Đurica Maširević, Kosta Guncunja, Đorđe Šarčanski-Koca, Vitomir Pavkov, Nemanja Mrđanov, Branislav Gađrićin, Rada Drakulić, Milenko Beljanski, Speidl Vilmos mérnök és Milivoj Stričević-Milenko, Đura Zarić Szilberekéről, Marko Mutavdžić, Mustafa Hromić és Mijo Bošnjak pedig Baranyából. Ők is tudomást szereztek arról, hogy Tito az AVNOJ második ülésén marsall és a partizánkormány elnöke lett. A börtönbe becsmépszék a pesti Magyar Nemzet egy példányát, amelyben hosszabb cikk foglalkozik a jugoszláviai eseményekkel, különösen a népfelszabadító harccal, s a többi között azzal is, hogy Tito marsall lett. Ez nagy örömet váltott ki a rabok között, fellelkesítette őket és nagyon büszkék voltak.

A Csillagbörtönbe 1941. augusztus végén kezdtek érkezni a népfelszabadító háború bácskai és baranyai illetőségű, elítélt harcosai. Az 1944. szeptember 28-án történt kiürítéséig 752 újvidéki, szabadkai, zombori, csantavéri, topolyai, zentai, adai, péterrévi, becsei, zsablayi, csúrogói, Veliko Gradište-i, sajkásgyörgyei, gospodínci, kátyi, palánkai, vepřóci, gložani, turiai, szenttamási, bezdáni, telecskai, bácsmonostori és más helységbeli harcos töltötte ott büntetését. Közülük 425 vesztette életét a büntetőszázadokban, vagy a németországi gyűjtőtáborokban, Dachauban, Schönbergben és Buchenwaldban, ahová 1944 novemberében és 1945 januárjában szállították őket. A 111 internált bácskai közül 26 tért haza Németországból, ami a maga módján szemlélteti, hogy milyen nehéz és bizonytalan volt a rabok élete. A zomboriak közül ott vesztette életét Speidl Vilmos mérnök, Đurica Maširević, Milivoj Stričević-Milenko, Rada Drakulić (a vajdasági forradalom költője), Branislav Gađrićin és a szilbereké Đura Zarić.¹³

A Csillagbörtön 752 rabja között a JKP 246 tagjelöltje, a JKISZ 317 tagja volt. A többiek is mindannyian a népfelszabadító mozgalom aktivistái voltak. Politikai kollektívát alakítottak a Magyar Kommunista Párt elítélt tagjaival és a magyar antifasisztákkal. A kollektíva élén Lazar Plavšić, Speidl Vilmos mérnök, a szabadkai Gottesmann Tibor és

13. Az eddig említett zomboriak mellett letartóztatták, kínózták és elítélték még Darinka Grujić-Nana, Lazar Grujić, Stevica Vujković, Vitomir Lukačev, Branko Krstić, Ksenija Čirić, Mira Radojević Jugovica Nastasić, Milica Kapusta, Slavka Gradinac, Szentgyörgyi István, Braun Olga, Jugovica Maširević, Ljubica Pavkov, Milena Selak-Beba, Zagorka Pušin, Speidl Mancić, Zuckner Éva, Milivoj Mladenović, dr. Nikola Krstić, Branko Josić, Ivanka Odobašić, Ratko Kurjakov, Milena Kovačić, Negotlav Stričević, Joca Maglič, Mira Dimitrijević, Milan Đurđević, ifjabb Ivan Mironički, Nikola Cvrkušić és más zombori harcosokat, akik legkevesebb hat hónapot, de többen három évet is töltöttek a táborokban.

a szablyai Stevan Grbić álltak. A kollektíva Glasnik—Híradó címmel illegális lapot adottt ki. A szöveget kézzel írták szerbhorvát és magyar nyelven. Nyolc hónapig jelent meg.

— O —

A JKP bácskai és baranyai szervezete súlyos időket élt át, de tevékenysége sohasem szűnt meg, még akkor sem, ha alig néhány harcossra korlátozódott, általuk is hírnevet szerzett a népi forradalom. Végül 1943-ban a Bácskai partizánok nagyobb akciókba kezdtek, felgyújtották a kendergyárakat, telefonpóznákat döntöttek ki és több ellenséges katonát harcképtelenné tettek vagy megöltek. Egyre több bácskai és baranyai ment át a szerémségi és szlavóniai partizánokhoz.

A JKP zombori körzeti bizottságának területéről 1944. augusztus 9-ig a partizánokhoz irányították, vagy maguk megtalálták a módját, hogy oda eljussanak: Aleksandra Zelenović-Aca ezredes, Blagoje Gagrčin százados, Stanka Cimpic hadnagw, Ljubiša Cimpic, Pera Cimpic, Nikola Cvrkušić alezredes (zomboriak); Milan Civrčić alhadnagy, Milorad Milostražić hadnagy, Rada Ivkov, Živojin Nikačev-Živko, Novica Katanić, Živa Đurišić, Budimir Budimac százados, Radoslav Budimac, Slavko Staničkov, Milovan Staničkov, Lazar Jančurić, Mirko Mrđanov, Lazar Lukić, Mirko Katanić, Momčilo Topalov, Momir Morokvašić, Mirko Nagulov, Živojin Milić, Gojko Mrđanov, Gruja Lukić és Živko Katanić (sztapáriak), György József, Varga István, Zámbo János és Jokan (gombosiak); Gojko Malešev, Duško Petrović, Milenko Amidžić, Milan Mirić, Stevan Plavšić-Campaš, Milenko Suvajdžić, Pera Pejcin, Milorad Milosavljević, Slobodan Cvejin-Cuga, Mladen Lančuški, Sava Krstić, Pera Krstić-Zeka, Sava Vukomanov, Dušan Koljaja, Čeda Mudrinić (sziváciak); a dárdai Vojin Šumanović, Bora Jović az apjával, Jefto Mandić, Sulejman Abdulbašić; a kulai, illetve deronjei illetőségű Stevica Beljanski; Ostoja Veselinov-Tošković, aki Béregen volt bázisban Matija Kolar-Knežnáb; a kneževói Meho Oruč, az uglješai Voja Krešić, a bolmáni Stevan Tikvić ezredes, a mirkovaci Stevan Kurteš őrnagy és a lalici Sava Lazić.

Nem minden átkelési kísérlet sikerült a Dunánál és a Drávánál. 1944 tavaszán Bogojevónál négy fiatalember a csendőrorjárat kezére került (a béregi Kosta Petrović és társai, mindannyian életüket veszítették a rabságban). 1944 júniusában a baranyai Jagodnjak melletti erdőnél 50 hazafi gyűlt össze a Szlavóniából érkező csónakra várva. Mivel nem sikerült megteremteni a kapcsolatot, a kora reggeli órákban elhagyták a rejtékhelyet és szétszéledtek. Két-három nap alatt mindannyiukat elfogták. Dárdán és Sıklóson kínzták őket. Közülük sokan a német gyűjtőtáborokban életüket veszítették.

Eljött 1944 nyara!

A szövetségesek repülőgépei átvonulóban szerbhorvát és magyar nyelvű röpiratokat és kis formátú újságokat szórnak. Megadásra szólítják fel a fasisztákat. Értesítik a lakosságot a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok harci sikereiről. Említést tesznek a jugoszláv partizánok harci tevékenységéről is, akik akkor már a sajkási, újvidéki, palánkai, zombori és szabadkai partizánosztagok kötelékében is harcolnak. A bácskai és baranyai operatív zóna főparancsnoksága Palánka közelében székel, s rajta keresztül irányítják a frontra az egységeket.

A zombori partizánosztag 1944. augusztus 30-án alakult meg Szerémségben. Az erről szóló parancsot Kosta Nađ, a vajdasági népfelszabadító hadsereg és partizánosztagok főparancsnokságának parancsnoka írta alá. Tizenkét harcos¹⁴ a divósi Mileta Veselinović parancsnok és

14. Mileta Veselinović parancsnok és Nikola Depalov-Toša politikai biztos mellett a zombori partizánosztag kötelékében Sztapár és Zombor közelébe érkeztek még a következő harcok: Aleksandar Vujić-Saša és Jovan Vujić-Matori Újvidékről, a szerémségi Đura Vlajankov-Gospod, a zimonyi Žika Mamutović, az újvidéki Jovan Jovanović-Joca, a kamencicai illetőségű, Uröginek szolgált Stevo, Dušan Petrović-Ciga Szivácról, a zombori Pera Cimpic, a palánkai Vesa Papić és a szerémségi, Popának nevezett Mile. Később Szerémségből és Dél-Bácskából a felszabadulás előtt az osztaghoz csatlakozott Stanka Cimpic, Mara Ra-pajić, Gordana Stankov-Mati és mások.

a Karlóca környéki Nikola Depalov-Toša politikai biztos vezetésével útra keltek Zombor felé. Főleg éjszaka meneteltek a kukoricásokon át. A mellékük rendelt útvezető elesett bácskai tartózkodásuk második napján, s emiatt az osztag nehezen tájékozódott. Tíz nap múlva érte el a Sztapár és a Szivác közötti szállásokat. Az első akciói szeptember 16-án hajtották végre. Azon az éjszakán tagjai letették a partizánesküt a Pavkov kunyhónál. Az osztagba belépett Milorad Milostrazić-Mile, Milan Civrić, Miloš Birmančev, Boško Vučenov, Petar Živanov, Andrej Kamarenko, Boško Simin-Tošin, Milan Abić, Nenad Katanić-Cako, Ivan Marković, Bora Jović édesapjával Vlajkoval és sokan mások.

A zombori partizánosztagnak 1944. október 21-én már száz-száz harcost számláló sztapári és zombori százada volt. Sikeres akciót hajtott végre Szilberekén, Doroszlón, Prigrevica irányában, a zombori Vásártéren, s lefegyverezte az ellenséges katonákat Goga, Obzir és Bilić helységeiben.

A kis létszámú bácskai partizánosztagoknak harci feladataik mellett mozgósító szerepük volt. Náluk jelentkeztek és léptek be a partizánok közé a hazafiak száza. Mit jelentett ezeknek az egységeknek a jelenléte, azt a felszabaduláskor lehetett igazán felmérni. A zombori partizánosztag úgyszólván máról holnapra 930 harcost számláló zászlóaljja duzzadt fel. A felszabadított területeken katonai állomásokat létesített és a zombori népfelszabadító hadsereg parancsnokságának (Stanko Vještica, Žika Lozić, Stevo Sečujski, Branko Odobašić parancsnok és politikai biztosok) rendelkezésére álló egyetlen jelentős fegyveres erő volt a felszabadulás első napjaiban.

A zombori, sztapári, szilberekai, sziváci, bácsmonostori, bezdáni, őrszállási, regőcei, béregi, nemesmileticsi, rastinei, sáripusztai és baranyai harcosok sok olyan ütközetben vettek részt, amelyet az 51. hadosztály¹⁵ VII., VIII. és XII. brigádjai vívtak Batinától a Jugoszláv Hadsereg (1945. március 1-től ez volt a hivatalos elnevezése) befejező hadműveletéig, amelyet Dravogradnál vívott gyűrűbe zárva az ellenséges erőket, amelyek Ausztriába igyekeztek, hogy az angoloknak adják meg magukat. Ez alkalommal a partizánok 150 000 német katonát, csetniket és usztasát ejtettek foglyul.

Az ifjak, a lányok és felnőttek tömeges belépése a partizánok soraiba megerősítette a JKP északnyugat-bácskai és baranyai illegális tevékenységének és a népfelszabadító mozgalomnak az értékét, igazolta indokoltságát.

Ez azonban nem egyetlen bizonyítéka a lakosság antifasiszta érzelmének. A népfelszabadító bizottságok 2–3, legtöbb 10 nap alatt eleget tettek kötelezettségüknek, nagy anyagi támogatást nyújtva az egységeknek és segítettek a béke, a rend és a vagyon biztonságának megőrzésében. Arról nincs pontos adat, hogy hány jugoszláv, szovjet és bolgár katona haladt át Zomboron, annyi azonban bizonyos, hogy nagyon sok. Žika Lazić politikai biztos és Zombor népfelszabadító erőinek parancs-

15. Az 51. vajdasági hadosztály parancsnoka Sreta Savić-Kolja alezredes volt. 1944. október 25-én alakult meg 7000 szerémségi, bánati és bácskai harcos részvételével. Kötelékébe tartozott a VII., VIII. és a XII., valamint egy tüzérségi brigád. A batinaí ütközet idején, amely 1944. november 10-től 18-ig tartott, 10 500 harcosa volt. A brigádaparancsnokok Milan Ješić-Ibra, Milan Korica-Kovač és Dušan Doronjski-Jocika voltak. A batinaí és a bolmáni ütközetektől a hadosztály utolsó csatájáig 1428 tagja elesett, 4869 megsebesült és 799 eltűnt, ami elsődleges összetételének kétharmadát teszi ki. A batinaí ütközetben 423 tagja elesett, 1200 megsebesült és 173 eltűnt. A bolmáni csatában 1945. március 6-tól március 22-ig 286 harcosa elesett, 1089 megsebesült és 23 eltűnt.

A nagy veszteségeket állandóan új harcosokkal pótolták, akiket a III. hadsereg zombori bázisából irányították a hadosztályhoz. A bázis hátszói katonai egységén 40 000 partizán ment át. Közülük 7000 magyar nemzetiségű volt. Mozgósítási zászlóaljukat a nép Petőfi-brigádnak nevezte, de ez nem azonos a XV. vajdasági Petőfi Sándor partizánbrigáddal, amely a Topolyán megalakult és a szlavóniai Petőfi Sándor nevet viselő magyar zászlóaljából állt, s melynek vezetője Kis Ferenc százados és Jontovics Rudolf őrnagy volt. A zombori mozgósítási zászlóalj parancsnokai Henrik Berst százados és Molnár Pál százados, politikai biztos voltak.

A zombori mozgósítási zászlóaljon több száz magyarországi illetőségű polgár is átmént, akik a jugoszláv partizánegységek keretében harcoltak hazájuk, Magyarország felszabadításáért.

noka úgy véli, hogy mintegy 2 millió 800 ezer. Még a háború idején emlegették ezt a nagy számadatot. A katonaságot el kellett helyezni a házakban, kaszárnyákban és a nagyobb épületekben. De nemcsak ennyiről volt szó! Jovan Vukajlov emlékszik, hogy számtalan, a többi között kimondottan katonai jellegű parancs is érkezett. Órszállásra például, ahol őt a népfelszabadító bizottság elnökévé választották, parancs érkezett, hogy sürgősen repülőteret kell építeni a környéken. A nép éjt nappallá téve dolgozott önkéntesen.

Számos más példa is volt a néptömegek, a néphatalom szervei, a JKP és a társadalmi-politikai szervezetek (az egységes népfelszabadító front, a JKISZ, az ifjúsági, a nő- és a szakszervezet, a Vörös kereszt stb.) tagjai önfeláldozó munkájára. Ezek nemcsak a szabadság elérkezése feletti lelkesedés, hanem a JKP rendkívüli erőfeszítéseinek órái voltak, a megváltozott feltételek között. Illegálisból a szabadságba jutni! A felszabadulást Zomborban a JKP négy tagja, Telecskán egy, Szivácon hat-hét, Bácsmonostoron egy, Baranyában két-három párttag várta be. Ennek tudatában felvetődik a kérdés, hogy akkor mi adott ihletet a néptömegeknek, mi készítette őket arra, hogy minden feladatot végrehajtsanak?

Mindenképpen a második világháború alakulása és a Jugoszláviában folyó népfelszabadító harc. Tekintettel arra, hogy a JKP Zomborban és környékén kifejtett tevékenysége és a helyi népfelszabadító mozgalom a társadalom általános erőfeszítéseit képezték, az itt élő szerbek, horvátok, magyarok, zsidók, szlovénok és szlovákok politikai elhivatottsága erőfeszítésekre készítette őket, s azok eredményül jártak Jugoszlávia e részében. Mindez a JKP, a JKISZ tagjainak, Északnyugat-Bácska és Baranya népfelszabadító mozgalma aktivistáinak érdeme. Igyekezett és áldozataik hintették el a népi forradalom magvát, hogy az aztán meghatározott történelmi pillanatban, a felszabadulás alkalmával hatalmas erőként nyilvánuljon meg, s helyi viszonylatokban is megerősítse a tézist, mely szerint „az elmélet anyagi erővé válik, amint úrrá lesz a néptömegek felett”. Az illegális időszak az az idő, amikor „elmélettel foglalkoztak”, s ezért az elméletért sokan életükkel fizettek. A felszabaduláskor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a néptömegek már régen magukévá tették a JKP politikáját, erkölcsi-politikai és anyagi támogatást nyújtottak a népi forradalomnak. Ez hatalmas, elemi erőt képezett!!! Zombor felszabadulásakor gyakorlatban is bebizonyosodott, hogy az illegálisban folyó klasszikus politikai tevékenység és a partizánegységek harca a népi forradalom dialektikus egységét képezi. Mindenki szárnyat kapott. Kosta Nađ tábornok nem minden ok nélkül észlelte zombori tartózkodásakor, hogy ott semmilyen nehézségekbe sem ütközött, s hogy a lakosság támogatásban részesített minden partizán-, szovjet és bolgár egységet. Ez a megállapítás elismerés a politikai aktivitásnak, amiért 1941. május 25-től a felszabadulásig megszervezték a népfelszabadító mozgalmat, s abban példamutatóan részt is vettek a Jugoszláv Kommunista Párt tagjaiként.

Mindennapos példák tanúskodnak arról, hogy a zomboriak és hozzájuk hasonlóan a szállások és falvak lakossága ugyanígy viselkedett, mind a néphatalom létrehozásakor, mind pedig a baranyai, Dráva menti és szlavóniai frontról érkező 10 000 sebesült partizán, vöröskatona és bolgár katona elhelyezésekor. Zombornak mindössze 25 000 lakosa volt. Ennek ellenére nem hátráltak meg a munka előtt, politikai hozzáállásuk áthatotta a „Mindannyian a frontra — mindent a frontért!” jelszó szelleme. A batinai ütközet az időtartam, a szűk operatív térség és a veszteségek tekintetében rendkívül súlyos volt. Zomborba alig néhány nap alatt mintegy 2000 sebesült partizánt és vöröskatonát szállítottak. A harc hevessége miatt a szovjet katonák a batinai ütközetet „kis Sztálingrádnak” nevezték, tekintettel arra, hogy Sztálingádtól, a Volgától a Dunaig sehol sem ütköztek az ellenség ilyen szervezett ellenállásába. Amikor 1944 decemberében a harc Szlavóniában folytatódott, a partizánbrí-

gádok előretörését kihasználták arra, hogy a szlávön hadosztályokat mentesítsék 4000 sebesülttől.¹⁶ Őket ugyancsak Zomborba küldték. A sok sebesült állandóan 800 nőt, fiatalot és idősebb személyt foglalkoztatott. Mindannyian a 2. számú katonai kórházi központ keretébe kerültek, amelynek öt faluban volt kirendeltsége. A sebesülteket nemcsak elhelyezni és ápolni kellett, hanem gondot kellett viselni arról is, nehogy megfagyjanak, s ezért a társadalmi-politikai szervezetek a néptömegeket erdővágásra mozgósították. Emellett nem hanyagolták el a mezőgazdaságot sem. A kukorica talpon maradt, a cukorrépa a földben volt, s az őszi vetés alá fel kellett szántani a földet akkor, amikor a férfiak elmentek partizánnak, 1941 óta hadifogságban voltak, az idősebbeket 1944 májusában Németországba hurcolták, a fiatalembereket pedig egy hónappal később Ausztriába. 1943 áprilisától minden férfi munkaszolgálatos volt. A magyar burzsoázia a terror e formájával biztosított ingyen munkaerőt vállalatok és nagybirtokok számára. A „munkásokat” honvédek kísérték a munkára, azok őrizték őket. Az óvintézkedések ellenére a munkaszolgálatosok számtalan szabotázsakciót követtek el. Nem volt olyan munka, amelyen nem vett volna részt szerb, horvát, ruszin és szlovák nemzetiségű bácskai. Ily módon megakadályozták azt is, hogy átmenjenek a partizánokhoz. A magyar nemzetiségű polgárokat főleg a megszálló hadseregbe mozgósították, de ez alól nem vonhatták ki magukat más nemzetiségű fiatalok sem. Sokukat honvédként a keleti frontra vezényelték, hogy a Vörös Hadsereg ellen harcoljanak, s ott életüket veszítették, vagy szovjet fogságba estek. A magyar burzsoázia végül még a bácskai és a baranyai magyaroktól is tartott, s azokat a munkaszázadokba osztották be.

Amikor 1945. május 9-én Berlinben aláírták Németország fegyverletételét, Zomborban éjfélkor népiünnepély kezdődött. A központban, a városháza körül fáradhatatlanul táncoltak és énekeltek!

A JKP Északnyugat-Bácskában a béke helyreállítását 32 pártsejttel várta be. Ezeknek összesen 235 tagjuk és 93 tagjelöltjük volt. A JKISZ-nek 128 ifjú és lány volt tagja. A JKP körzeti bizottságának titkára Iso Njegovan-Jova volt, s a felsorolt adatokat a háború befejezése után néhány nappal közölte az első körzeti pártértekezleten, amelyet első ízben tartottak meg a szabad hazában. Az értekezleten elismeréssel adóztak az elhunyt harcosok emlékének, akik között a JKP körzeti bizottságának hét tagja volt. A felszabadulást nem érte meg Kis Ernő, Dušan Staničkov, Balla István, Kamenko Gagrčin, Ivan Parčetić, Kamenko Rajić és Speidl Vilmos mérnök.

— 0 —

A békében és a szabadságban a JKP és a néphatalom történelmi jelentőségű feladatokat vállaltak. A győzelem forradalmiságát több feladat végrehajtása volt hivatott bizonyítani, s a legfontosabbak egyike a földosztás volt. Bizonyoságot nyert a gyakorlatban is, hogy a kommunisták betartják szavukat. Ha annak idején sem ők, sem a szegény nép nem volt elégedett a jugoszláv burzsoázia 1920 és 1930 között végrehajtott földreformjával, akkor a néphatalom létrehozásakor következetesnek kellett maradni.

Az agrárreform iránt érdeklődőket a „belső” és a „külső” közé sorolták (az utóbbiaknak kellett megtelepedniük a zombori járásban). A „belső”, a mezőgazdasági napszámások és az elszegényedett földművesek 12 551 kataszteri hold földet kaptak.

¹⁶ 1945 februárjában Szlavóniából Zomborba jött 15 600 menekült akikről ugyancsak gondoskodtak Bácskában, ahol több mint négy hónapig maradtak.

Helységek szerint az agrárreformot így hajtották végre:

	Hold	szerbek	horvátok	magyarok
Zombor	4095	711	324	25
Bezdán	445		12	95
Kolut	114	3	10	10
Béreg	1030	9	324	8
Rastina	79	24	4	
Regőce	829	62	12	52
Órszállás	608	69	7	100
Sáripusztá	96	20	3	8
Nemesmilitics	1645	6	164	285
Csonoplya	324		35	64
Krnjaja	73		2	15
Telecska	1113	1	6	367
Szivác	2100	505	10	165
Összesen:	12 551	1410	931	1194

Minden háztartás átlag 3,5 hold földet kapott. Minden érdekeltnek juttattak nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül. Ezzel kifejezésre jutott a testvériség—egység politikája, amely a népfelszabadító háborúban alapul szolgált minden nemzet-és nemzetiség tagjainak összefogásához.

A „külső” érdekeltek a telepes likaiak, korduniak, dalmátok, gorjaniak és crnogoraiak voltak, akiknek családjai a háborúban feldúlt vidékekről jöttek. A harcosok családjai Észak-Bácskában új hazára leltek. Arról nincs adat, hogy hol hány család telepedett meg. 1944 novemberében és decemberében már többen megtelepedtek itt, legtöbbjük azonban 1945 első felében érkezett.

Béregen likaiak, hercegovinaiak és boszniaiak, Koluton likaiak és gorjaniak, Bezdánban likaiak, Regőcén és Órszálláson dalmátok, Csonoplyán likaiak és korduniak, Krnjaján (ma Kljajicevo) főleg korduniak és kis számban likaiak, Szivácson crnogoraiak, Zomborban pedig likaiak, korduniak és boszniaiak telepedtek le.

Az áttelepült családok, a „külső” érdekeltek a zombori járásban összesen 48 091 hold földet kaptak: Zomborban 960, Bezdánban 1800, Koluton 4158, Béregen 950, Rastinán 200, Regőcén 5300, Órszálláson 11 500, Csonoplyán 5 500, Krnjaján 8133 és Szivácson¹⁷ 10 550 holdat.

Az agrárreform végrehajtásával és mintegy 30 000 személy letelepítésével a néphatalom és minden társadalmi tényező Zomborban rendkívüli felelősségteljes és nehéz feladatot hajtott végre. Ezek olyan politikai akciók voltak, amelyek hónapokig tartottak, s általános munka- és szellemi mozgósítást követeltek. Velük párhuzamosan folyt a társadalmi gazdaságok megalakítása a fennmaradt földterületeken Gádorban, Zomborban, Sáripusztán, s a falvakban több tíz, több száz holdas szövetkezeti földek voltak.

A mezőgazdaságban végrehajtott feladat után 1946 decemberében követhetett a gazdasági vállalatok államosítása. Zomborban és környékén nem sok volt belőlük, főleg nem nagy. A gazdaság, ami az ipart illeti, nem volt különösen fejlett. A dokumentumok szerint 1945-ben a zombori járás falvaiban 14 malom, 8 téglagyár, 5 kendergyár, 3 szövőde, 3 villanytelep, 1 tejgyár, 1 olajgyár, 1 hajógyár és 2 traktorállomás volt

17. Szivác később a kulai, Doroszló és Bácsmonostor a zombori járáshoz került.

(a népfelszabadító bizottságok alakították meg őket). Zomborban erősebb volt a gazdaság, fejlett textilipara és ahhoz tartozó műhelyei voltak, 3 téglagyára, 1 villanytelepe, 1 szállodája, 2 malma, 5 nagyobb szállítóvállalata, egy tejgyára, 6 nyomdája, 7 erősebb kereskedője és néhány jelentősebb iparosra volt, akik 7—8, sőt 20 munkást is foglalkoztattak. Sok vállalatot és műhelyt elhagytak tulajdonosaik, vagy a megszállás idején csökkentették a termelést, s a felszabadulás után felújították az üzemrészlegeteket, különösen a textilgyárakat, amelyek azután a katonaságnak dolgoztak.

A vállalatok államosításával és az elhagyatottak megnyitásával létrejött az anyagi alap a társadalom szocialista alapon való fejlődéséhez.

A felszabadulás utáni állapotokat és az elkövetkező 30—32 esztendőben elért eredményeket össze sem lehet hasonlítani. A zombori község 97 000 lakója közül 1971-ben minden negyedik a társadalmi szektorban dolgozott, 200 társultmunka-szervezet működött, a mezőgazdaságban rendkívüli eredményeket értek el, ami a legnagyobb vívmány a szocializmus építésében Északnyugat-Bácskában. A termelés európai szintre emelkedett, s 1976-ban a társadalmi szektoron (45 000 hektár)¹⁸ rekordtermés volt bűzából, a hektáronkénti átlag 60 métermázsa, kukoricából csaknem 80 métermázsa, cukorrépából pedig 4 vagon volt.

Társadalmi újjászületés ment végbe más téren is, az oktatásügyben, az egészségügyben, a lakásépítésben stb.

— 0 —

A nagy ütemben fejlődő Zombor 1969. április 19-én örömmel fogadhatta és a legszívélyesebben üdvözölhette kedves vendégét, Tito elvtársat. Amikor híre kelt, hogy jön, a zomboriak, s nemcsak ők, hanem a falvak népe is ellepte az utcákat, olyannyira, hogy mozdulni sem lehetett. Harmincezer polgár üdvözölte a vendéget, akiről a kéklő bácskai ég alatt tudomást szereztek még a népfelszabadító harc idején. Most Tito megérkezett, hogy megismerkedjen a változásokkal, amelyek nem nevezhetők jelentéktelennek.

Tito mintegy száz zombori és környékbeli társadalmi-politikai munkással találkozott a megyeháza nagytermében. Szó volt mindenről!

Vendéglátói voltak Jovan Vasiljević községi elnök és Vladimir Kozlina-Vlada, a JKP községi bizottságának titkára.

A zombori községben, amikor Tito 85. születésnapját és pártvezetői munkásságának négy évtizedét ünneplik, 8500 kommunista tevékenykedik. A felszabadulás napjaiban alig volt tizenöt. A likaiak, korduniak, gorjaniak, dalmátok és crnagoraiak idetelepülésével, s mindazzal, amit érkezésükkor és később foganatosítottak, állandóan növekedett a JKP, illetve a JKSZ politikai ereje. Ezt a gyakorlat bizonyítja, s az a tény, hogy a szocializmus építésének első soraiban a munkásosztály mellett 8500 kommunista található.

Zomborban van belőlük legtöbb: csaknem négyezer!

VALIHORA István fordítása

¹⁸. Zombor község 1976-ban 111 000 hektárral rendelkezett.